БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП-ниң Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хоорkомунуң,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1962 ч. АВГУСТ 1 СРЕДА № 180 (5277).

Өртээ 2 көп.

Мурманск областың балыкчыларының күш-ажылчы тиилелгези

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң байыр чедириишкини

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели балык тударының болгаш балык продукцияны бүдүрериниң чеди ай планын хуусаа бетинде күүсеткени-биле холбаштыр Мурманск областың балыкчыларынга чүректиң халызындан байыр чедирген.

Байыр чедириишкининде чугаалап турары болза: Мурманскиниң балыкчыларының күш-ажылчы тиилелгези коммунизм тургузукчулары—совет кижилерге чем продуктуларны бүдүрерин көвүдедириниң сорулгазын чедиишкинниг күүседириниң херээнге төлептиг салыышкын болур. Мурманскиниң мурнакчы судноларының дыка хөй экипажтарының чедип алганы балык тудуушкунунуң бедик көргүзүглери болза аъш-чем курлавырларын улам ыңай көвүдедириниң херээнге балык үлетпүрү кайы хире улуг курлавырларлыг болгаш аргаларлыг болуп турарын чугаалап турар-дыр.

* * *

Мурманск областың балык үлетпүрүнүң ажылдакчылары болгаш балыкчы колхозчулар, партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары 1962 чылда пландан ажыр 340 муң центнер балыкты тудар, чурттуң ажылчы чоннарынга 275 муң центнер бедик шынарлыг балык продукциязын ажылдап кылыр болгаш бээр деп алган хүлээлге күүсеттинген турар дээрзин СЭКП Төп Комитединге болгаш Совет чазакка бүзүреткеннер.

Кременчуг гидроэлектростанциязын ажыглалга байырлалдыы-биле кииргенинге холбаштырган митингиге 1962 чылдың июль 29-та ЭШ Н. С. ХРУЩЕВТУҢ ЧУГААЗЫ

Эргим эштер!

Кременчуг гидроэлектростанциязының ажыглалга байырлалдыы-биле киргени-биле холбаштыр силер-биле уткуражыры, партияның Төп Комитединиң болгаш Совет Эвилелиниң Министрлер Чөвүлелиниң даалганы ёзугаар бистиң Төрээн чуртувуска өөрүшкүлүг бо болуушкун-биле силерге, Днепрде чаа күчүлүг ГЭС-тиң бүгү тудугжуларынга изиг байыр чедирери мээң сагыш-сеткилимни улуу-биле өөртүп тур! **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Кременчуг ГЭС-тиң тудугжуларының коллективи боттарының эрес-маадырлыг күш-ажылы-биле тиилеп турар коммунизмниң улуг херээнге төлептиг салыышкынны киирген. Шиитпирлерниң чаа дешпилгелиг төлевилелдерин болгаш бүдүрүлгениң мурнакчы методтарын ажыглаан чорук станцияның күчүзүн 450 муңдан 625 муң киловатт чедир көвүдедир болгаш ооң-биле кады гидробелдириниң тудуушкуннарының өртек-үнезин барык 20 миллион рубльге чиигедир арганы берген. Партия, улус чон ол дээш улуг өөрүп четтиришкинни силерге илергейлеп турар-дыр. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Кременчуг ГЭС-тиң тудуу—гидротудугга экономика талазы-биле камналгалыг шиитпирлерни нептередирдээш канчаар демисежир ужурлугул деп чүвениң эки үлегер-чижээ-дир. Практикада эң баштайгы бүгү 12 агрегаттарны кыска хуусаада—11 айның дургузунда эттеп тургускан. Чыып эттээр демир бетонну гидроэлектростанциялар ышкаш ындыг хевирниң тудуушкунунга калбаа-биле чедиишкинниг ажыглап болур деп чүвени силерниң гидростанцияңы тутканы көргүскен.

Улуг өртектиг шывыг-халыптарны чаа сайзыраңгай конструкцияларлыг—аар майык блоктар-биле солааны; чыып эттээр улуг панельдерни ажыглааны; эртгер көвүргүнү дыңзыдыр тыртып каан чыып эттээр өөргалардан тудкан чорук ышкаш, тудугнуң ындыг мурнакчы аргаларын Кременчуг гидроэлектростанцияның тудуунга калбаа-биле ажыглаан-дыр.

Машина залының чер кырынга турар кезиин тударындан ойталааны, бетон сөөртүрү-биле улуг өртектиг түр оруктуу металлдан кылырының орнунга бетондан кылган көвүргүлеп доктаамал эртгер чорукту ажыглааны ышкаш ындыг чаа шиитпирлерни онзалап демдеглезе чогуур.

Бо бүгү болза улуг камналганы берген, күш-ажылдың чарыгдалдарын эвээжеткен болгаш тудугнуң хуусааларын кызырган.

Кременчуг гидроэлектростанциязының тудуунуң талазы-биле онаалгаларны чедиишкинниг күүсеткени дээш «Кременчуггэсстройнуң» коллективинге чазактың бедик шаңналы — Күш-ажылдың Кызыл Туг ордени тывыскан. Ол чөптүг шаңнал дээш чүректиң эң ханызындан силерге база катап байыр чедирерин мээң чөпшээреп көрүңер. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).** Партия биле чазак бүгү коллективтиң-даа база ол ышкаш шылгаараан дыка хөй тудугжуларның-даа чогаадыкчы күш-ажылын бедии-биле үнелеп көрген. 509 дээре ажылчыннарны, инженер-техниктиг ажылдакчыларны болгаш албан-хаакчыларны Совет Эвилелиниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаан.

Тудугнуң дээре бригадаларының удуртукчулары; арматурщик Михаил Дмитриевич Карповка, бетонщик Иван Максимович Будникке, гидромонтажник Василий Андреевич Харитоновка, электромонтажник Дмитрий Афанасьевич Коваленкога маадырлыг күш-ажылы дээш Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры деп бедик атты тывыскан. Ол бедик шаңналды тудугнуң командирлери Игнатий Трофимович Новиков биле Дмитрий Андреевич Кузнецов оларга база тывыскан.

Коммунистиг партияның Төп Комитединиң болгаш Совет Эвилелиниң Министрлер Чөвүлелиниң даалганы ёзугаар эрес-маадырлыг күш-ажылы дээш силерге болгаш силерниң ңүүрүңерде Кременчуг гидроэлектростанциязының тудугжуларынга изиг өөрүп четтиришкинни илергейлээрин база бистиң Төрээн чуртувустуң чаагай чоруунга улам ыңайгы чогаадыкчы чедиишкиннерни күзеп каарын чөпшээреп көрүңер: **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Кременчуг ГЭС ам безин бир чыл хире ажылдап турар. Бүгү агрегаттар практика кырынга шагда-ла шенеттинген турда чазак силерге орденни «хыназы-биле» тыпсып турар-дыр деп чугаалап болур. **(Хөглүг шимээргээшкин).** Ам Күш-ажылдың Кызыл туг ордени силерниң коллективиң шаңнаттырган тудугжуларының хөректеринде орденнерниң чайынналып чорууру ышкаш база-ла силерниң тудууңарның түгүнга чоргаарал-биле чайыннаар. **(Диңмиттиг адыш часкаашкыны).**

Силерниң станцияңар ам безин чуртка барык 3 миллиард киловатт-шак электроэнергияны берген. Ол кончуг эки-дир.

Эштер! Партияның XXII съездизиниң соонда бистиң бүгү чуртувус шыңгыы көдүрлүүшкүнде турар. Чеди чыл планының бирги чартыы чедиишкинниг доозулган. Үлетпүр продукциязын чеди чыл планының ол үезинге дүүштүр төлевилээнинден 5 хуу хөйнү бүдүрген.

Үш чартык чылдың дургузунда 3200 ажыг улуг үлетпүр бүдүрүлгелерни туткан, оларның иштинде химия үлетпүрүнүң 150 бүдүрүлгелери бар.

Чыл бүрүде 10 миллион 300 муң тонна шойну, 14 миллион тонна канны, 10 миллион 900 муң тонна прокатты, 15 миллион 600 муң тонна цементини бүдүрерин хандырып турар чаа күчүлерни ажыглалга киирген.

Көдээ ажыл-агыйны улам ыңай көдүрери дээш кызымаккай демисел чоруп турар.

Бистиң партиявыстың Программазында төп черлерниң бирээзин чуртту электриктээри ээлеп турар. Чеди чылдың бирги чартыында ниити күчүзү 22 миллион киловатт ажыг электростанцияларны ажыглалга киргенин чугаалаар херек.

Ол дээрге үш чартык чылда туткан электростанцияларның күчүзү ГОЭЛРО-нуң он беш планнарынга дөмейлежип турар болгаш дайын мурнунда, 1941 чылда Совет Эвилелиниң электростанцияларының бүгү бар күчүлерин ийи катап ажып турар дээни ол-дур.

Үш чартык чылда бистиң кижилеривис ам чүнү кылып шыдаарыл деп чүве ол-дур! **(Адыш часкаашкыны).**

Бистиң партиявыстың Программазында 1980 чылда электроэнергияны ажылдап үндүрерин чылда 3 триллион киловатт-шакка чедирери төлевилеттинген. А ол дээрге 1960 чылдың деңнелин 9—10 катап ажар апаары ол-дур, эштер.

1980 чылда бистиң чуртувус электроэнергияны Американың Каттышкан Штаттарында амгы үеде ажылдап үндүрүп турарындан үш ажыг катап хөйнү ажылдап үндүрер апаар. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Ынча санныг электроэнергияны бүдүрер төлээде, 1970 чылга чедир электростанцияларның ажыглалга киирер күчүлерин чыл бүрүде 22—25 миллион киловатт чедирер.

Чээрби чылдың дургузунда районнарның одалга-биле ажылдаар 200 хире электростанцияларын, 180 чаа гидроэлектростанцияларны, 260 улуг теплоэлектроцентральдарны, а ол ышкаш чүс-чүс муң километр электри четкилерин тудар ужурлуг бис.

Энергия тудугжуларының кол сорулгазы — капитал салыышкыннарының ажыктыын бедидери, тудугнуң темпилерин дүргедедири, станцияларның болгаш четкилерниң тудуунуң өртээн чиигедири болур.

Энергетиканы хөгжүдеринге Украинаның энергия тудугжулары улуг салыышкынны киирген. Кременчуг ГЭС-тиң туттунганы — ол дээрге улуг Днепрниң чугула айтырыын шиитпирлээринге улуг базым-дыр.

Днепрде ам безин үш гидроэлектростанцияларны — Днепрниң В. И. Ленин аттыг, Каховканың болгаш Кременчугтуң гидроэлектростанцияларының тудуу доозулган.

Киев болгаш Днепродзержинск электростанцияларын тудуп турар. Каневскиниң гидроэлектростанциязының тудуу боттанган турар.

Ол шуушкак станцияларның тудуу доозулган соонда чылда 10 миллиард киловатт-шак электроэнергияны ажылдап үндүрер апаар, бир киловатт-шак электроэнергияның бот-үнези 0,18 көпеек болур.

Днепрге улуг суг шыгжамырларының тургустунарының ачызында 3,5 миллион гектар хире черни суггарар аргалыг болур.

Одалга-биле ажылдаар улуг электростанцияларның тудуунга чыып эттээр демир бетонну ажыглаан чорук кайгамчык түңнелдерни берип турар. Чижээ, Балтика ГРЭС-те баштайгы блокту кол корпустуң конструкциязын эттеп эгелээн соонда 17 ай болганда ажыглалга киирген; Змиавск ГРЭС-тиң — 14 ай болганда, Березовка ГРЭС-тиң чүгле 11 ай болганда ажыглалга киирген.

Бистиң энергия тудугжуларывыс электростанцияларның тудуунга ол дешпилгелиг арганы нептереткеш, шын кылып турар-дыр!

Бир эвес 1959 чылда одалга-биле ажылдаар чүгле алды электростанцияларны чыып эттээр демир бетон-биле тудуп турган болза, бо чылын одалга-биле ажылдаар 112 улуг электростанцияларның 75-ниң тудуун демир бетон-биле ам безин чорудуп турар. Энергетиканы хөгжүдеринче угландырган аажок хөй хөреңгилерни чамдык таварылгаларда ам-даа ажык чок ажыглап турар.

Бистер шуптувус чаа станцияны ажытпышаан өөрүп, ону тудкан тудугжуларны, ажылчыннарны, эртемденнерни, инженерлерни шаңнап, төлевилел организацияларының ачы-хавыяазын демдеглеп турар-дыр бис. Ындыг болза-даа байырлал-биле чергелештир бистер четпестеривисти бистиң практикавыстан дүрген чайладырынга бистиң кичээңгейивисти оларже мөөңнээр дээш шүгүмчүлеп, оларны хайнывышкынныг ажылдаа, практикада-даа көрүп турар бис. **(Адыш часкаашкыны).**

Ажыы биче үүрмек электростанцияларның тудуунга хөреңгилерниң элээн кезии чарыгдаттынган. Ындыг станцияларны чүгле энергетика системазындан ырак турар районнарга эвес, харын база улуг электростанцияларның кавызында турар дыка хөй районнарга тудуп турган болгай. Ооң түңнелинде үүрмек болгаш тускайланчак электростанцияларның саны доктаашкын чокка өзүп турган: 1950 чылда ындыг станциялар 57 муң, 1955 чылда — 107 муң, 1958 чылда — 157 муң, 1961 чылда — 171 муң болган.

Бо бүгү үүрмек электростанциялар чуртта электроэнергияның ниити санының чүгле 12 хуузун ажылдап үндүрүп турар, ынчаарга районнарның муң станциялары болгаш блог-станциялар 88 хуузун берип турар.

Улуг станцияларда ажыглал чарыгдалдары-биле деңнээрге бүгү үүрмек станцияларның ажыглалындан улус ажыл-агыйынга чыл бүрүде чедирип турар когарады бүдүн чартык — ийи миллиард рубльден эвээш эвес болур деп чүвени санаашкыннар көргүзүп турар, оон аңгыда 3 миллион тонна чедир одалга чүүлүн ажыр чарыгдап турар.

Ол станцияларда ажылдап үндүрүп турар электроэнергияның бот-үнези улуг станцияларның ындан он-он катап ажып турар. Үүрмек электростанцияларның тудуунга капитал салыышкыннарның бот-деңзизи 1 киловатт күчүге 400—450 хире рубль болуп турар азы улуг станцияларның ындан 4—5 катап ажыг.

Оон аңгыда энергетика ажыл-агыйының ындыг тургузуу аажок хөй санныг хандырылга ажылдакчыларын негеп турар.

Үүрмек станцияларның тудуунуң көвүдээн чоруу дамчыдар болгаш хуваалда электрочеткилерниң сула хөгжээн турарынга улуг салдарны чедирген. Ооң түңнелинде энергосистемалар амгы үеде чурттуң чурттакчылыг девискээриниң чүгле 20 хуузун хаара тудуп турар.

Үүрмек станцияларның тудуунга чарыгдаан хөреңгилер-биле ол-ла хире электроэнергияны ажылдап үндүрер одалга-биле ажылдаар элээн хөй улуг электростанцияларны тудуп ап болур турган ийик, оон аңгыда херегленкчилерни электрохандырылга-биле идегелдиг хандырып болгу дег электродамчыдылгазының шугумнары ажыглалдың улуг артык чарыгдалдарын чайладыр арганы берген турар ийик.

Одалга-биле ажылдаар улуг болгаш ортумак электростанцияларның тудуун дээре эвес байдал-биле организастаан. Бо чылын ындыг 170 электростанцияларда тудуг-монтаж ажылдарын хары угда чорудуп турар, ынчаарга оларда чүгле 117 турбогенераторларны болгаш 159 котел агрегаттарын ажыглалга киирип турар.

Чыл дургузунда станцияларның хөй нуруузун чүгле чаңгыс агрегаттың күсели-биле алгыдары чаңчыл болган.

Бо чылын чүгле чээрби станцияларда бирден хөй турбогенераторну ажыглалга киирип турар. Бо чорук капитал салыышкыннарны болгаш материалдыг курлавырларны чашканнап турарының дугайын, оларны ажыктыг кылдыр ажыглаарының четпезиниң дугайын чугаалап турар-дыр.

Силер ийи карак-биле эң ажыл-агыйжы көрүп, силерге үндүрүп берген хөреңгилерни бистиң Төрээн чуртувустуң чаагай чоруунга угаазылалдыы-биле ажыглазын дээш, мактаашкын-биле чергелештир, бир эвес, ынчаар чугаалап болур чүве болза, хөйлең иштинче амыратпас кара быттарны силерже октап турарымны көрүп тур силер. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Энергетикада мөөңнеттинген тудуг ам-даа шынында чок: ажылдап турар станцияларның улуг кезииниң тудуу чоруп турар, ынчаарга ол тудуг хөй-хөй чылдарда үргүлчүлеп турар.

Ындыг таарымча чок байдалды чайладырының эң таарымчалыг аргазы болза улуг энергетиканы дүрген хөгжүдери — күчүлүг энергетика системаларынга каттышкан улуг районнар станцияларын тудары, бүгү херегленкчилерни хаара тудуп турар калбак электри четкилерин тургузары болур болгаш болган-даа турар ужурлуг.

Колхозтарны болгаш совхозтарны электроэнергияның ийиги черге ниң херегленкчилери кылдыр көөр чорукту соксадыр болза чогуур деп чүвени маңаа чугаалап каарын күзээн ийик мен. Колхозтар болгаш совхозтар бистерниң шуптувусту азырап, чемгерип, үлетпүрнүң дыка хөй адырларын чиг-эт-биле хандырып турар болгай. Оларның ажылын экижидер төлээде электроэнергияны оларга бээр херек. Ынчангаш ол энергияны оларга улуг энергетика системаларындан бээр херек, чүге дээрге колхозтарның бичии электростанциялары кончуг улуг өртектиг электроэнергияны ажылдап үндүрүп турар. А ол чорук чуртка чиик өртектиг көдээ ажыл-агый продукциязын бээр ужурлуг колхозтарның болгаш совхозтарның хөгжүлдезинге моондактап турар. Бо бүгүнү эки билип алыр херек эштер. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Ону билбес чоруктуң артыышкыннары Сталинден үнген чүве болгай: ол бодунуң үезинде колхозтарның болгаш совхозтарның девискээри-биле эрткен электрочеткилеринге безин колхозтарны болгаш совхозтарны кожарын шыңгыы хоругдап турган. Көдээ ажыл-агый продуктуларының социалистиг бүдүрүлгезиниң системазын шын эвес, кандыг-ла бир хажыдыр шилиир чорук Сталинга турган.

Сталин шагда өлген болгаш Сталинга турган таарымча чок чүүлдерни партия шүгүмчүлээн-даа болза, колхозтарны болгаш совхозтарны электроэнергия-биле хандырар дугайында айтырыгда байдал эвээш өскерилген. Эрткен үениң таарымча чок артыышкыны мында ам-даа бар. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң дүрген көдүрлүрүнге улам хөй идигни бээр төлээде, ол артыышкынның когун үзе узуткаар херек.

Эштер! Улуг гидроэлектростанцияларның кайызы-даа дөрт—беш чылдан ажыг эвес хуусааның дургузунда туттунуп болур болгаш туттунган турар-даа ужурлуг. Одалга күжү-биле ажылдаар 1.200 муң киловатт күчүлүг электростанцияларны—үш—үш чартык чылдың дургузунда, 2.400 муң киловатт болгаш оон-даа улуг күчүлүг электростанцияларны—4—5 чылдарның дургузунда тудар херек.

Бо саннарны адавышаан, шак ындыг деришкиннерни силер ол-ла хуусаада ыявыла-ла туткан турар кылдыр санавайн тур мен.

Силер бир эвес кыска хуусаада тудар болзуңарза, ол дээш силерни чүгле шаңнаар апаар бис. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

110—500 киловатт күштүг электри дамчыдылгазының шугумнары хонукта километр—бүдүн чартык километр дүрген туттунган турар ужурлуг. Тускай эртемниглерниң санап көргенинге үндезилеттинген бо саннарны ам-даа тодаргайлап көөр апаар болбайнаан.

Ынчалзажок, бистиң энергетикавыстың хөгжүлдези кандыг угланыышкынга бурунгаарлаар ужурлугул дээр дугайында тодаргай билиишкинни ол саннар берип турар-дыр.

Ындыг угланыышкын капитал салыышкыннарының бети дизе-ле 15 хуузун, ажыглал чарыгдалдарынга кирер хөреңгилерниң 40 хире хуузун камнап алыр болгаш үүрмек электростанцияларда ам ажылдап турар чүс-чүс муң кижилерни хостаар арганы бээрин санаашкыннар көргүзүп турар.

Эң-не чоокку үеде ажыглаары эргежок чугула бистиң улуг курлавырларывыс бо-дур. Энергетиканы дүрген хөгжүдериниң, капитал салыышкыннарының ажыктыг чоруун бедидериниң сорулгазын техниканың эрги херекселдери-биле шиитпирлээри болдунмас. Чаа техниканы, тудугнуң улам сайзыраңгай аргаларын калбаа-биле шиңгээдип ажыглаары эргежок чугула.

Турбиналарның болгаш котёлдарның күчүлери, электростанцияларның күчүлери соксаал чокка өзүп турар. Совет машина тудукчулары болгаш энергетиктер 200—300 муң киловатт күчүлүг улуг турбогенераторларны болгаш оларга хамаарышкан котёлдарны белеткээрин шиңгээдип алган. Ынчалзажок, ол дээрге, ам-даа эвээш-тир. Единицада 500—800 муң болгаш бир миллион хире киловатт күчүлүг күштүг блоктарны шиңгээдип алыр апаар. Бир миллион ийи чүс муң киловаттан эвээш эвес, а Сибирьниң болгаш Казахстанның чиик чарыгдалдыг хөмүр даш районнарынга — үш—дөрт миллион киловатт күчүлүг конденсационнуг электростанцияларны тудар херек.

Газтурбиналыг болгаш бус-биле ажылдаар турбиналыг агрегаттарны, одалганың энерготехниктиг ажыглалының одаар чүүлдү электроэнергиязы кылдыр химиктиг хуулдурарының установкаларын тургузар талазы-биле, адактың сөөлүнде, ядролуг энергияны электроэнергиязы кылдыр дорт хуулдурарынга башкартынар термоядролуг реакцияны шиңгээдип алыр талазы-биле ажылдарны күштелдирери эргежок чугула, ол чорук энергетиканы хөгжүдеринге шынар талазы-биле чаа шураашкынны боттандырар арганы бээр.

Энергетика системаларын улам ыңай чайгылыш чок хөгжүдерин боттандырза чогуур. Ол чорук төп-чүткен электри хандырылгазының артык күштүг чүүлдерин боттандырар, колдуунда энергияның үнер дөстериниң чоогунда тургустунуп турар күчүлүг улуг электростанцияларын дүрген ажыглалга киирер, курлавырларны шөлээн сайгарып таарыштыр болгаш ооң күсели-биле херегленкчи бүрүзүн эң чиик өртектиг электроэнергия-биле хандырар арганы бээр.

Энергетика тудуун организастаары база үндезини-биле чаартынган турар ужурлуг. Тудуг конструкцияларының тускайчыткан заводтарының, трубопроводтарның, эптелге цехтериниң болгаш дериглер блоктарын белеткээр талазы-биле полигоннарның калбак четкизиниң баазазынга үндезилээш, тудуг шөлдериниң деришкиннери тудугнуң монтаж шөлдери кылдыр хуулган турар ужурлуг. Тудугнуң ындыг баазазын тургузар талазы-биле ажыл эгелей берген. Ынчалзажок, ол ажылдың бүдүрүмчелии четпес чоруп турар болгаш ооң темпилери бистиң сеткиливисти хандырып шыдавас.

Конструкцияларны болгаш белдирлерни заводка бүдүрерин хөгжүдер чорук станция тудугларын кыска хуусаада тургузар, ында бүгү дериглерни дүрген эптээр болгаш станцияларны агрегат барымдаалап тударындан ойталаар арганы бээр. Ынчаарга, ортумаа-биле бир миллион ийи чүс муң киловатт күчүлүг станцияларның тудугларын бүрүнү-биле тургузары, а улуг станцияларның тудугларын ийи—үш ээлчегде тудуп кылыры чогумчалыг. Станцияларны тудары-биле чергелештир, ол станциялардан өске районнарже энергияны дамчыдарынга эргежок чугула электри четкилерни ырак хемчээлге хары угда дерир херек.

Бүгү-ле чүүлдерни сарыылдыг, организастыг кылыр херек дээрзин чугаалаза чогуур. Бистиң чуртувустуң соңгу чүгүнге чоокта чаа барып чордум. Ында, Норвегия-биле кызыгаарда норвег гидротудугжулар бистиң-биле кезээ ёзугаар электростанцияны тудуп турарлар. Тудуг ажылдары дооступ турар, машиналар салыр тудуглар белен, ынчалзажок машиналар ам-даа чок. Улуг хөреңгилер чарыгдаттынган. Бир эвес турбиналарны ынаар чогуур үезинде чедирип берген болза, ол станция үлетпүр тогун удавас берип эгелей берген турар ийик. Ынчаарга, элээн хөй шаг-үени чидирер апарган-дыр.

Буруулуг кижилерни тывар дээш мени бээр чедип келген боор деп бодай бербезиңерни дилеп тур мен. Буруулугларны силерниң араңардан кайын тывар боор: бажыңар-биле имнезиңерзе-даа—ол буруулуг эвес болур, ындыг болганда, дөмей-ле чүве бүтпес. **(Хөглүг шимээргээшкин, адыш часкаашкыны).**

Мөөңнеттинген тудуг тудугжуларның болгаш монтажниктерниң кадрларын, механизацияның чепсек-херекселдерин, материалдыг курлавырларны дээре ажыглаар арганы бээр. Тудугнуң хуусааларын кызырлыр, өртек-үнези эвээжээр болгаш кол-ла чүүл—капитал салыышкыннарының дедир эгидилрезин дүрген бээр апаар.

Эштер! Днепрде шуушкак гидроэлектростанцияларны тудары-биле холбаштыр суг транспортун хөгжүдеринге улуг аргалар ажыттынып турар.

Улуг Днепрниң суг курлавырларын комплексилиг ажыглаар талазы-биле ажылдарны улуг Волганың айтырыын шиитпирлээринге холбаштыр кады боттандырары ханы суглуг иштики чаңгыс аай транспорт оруун тургузарынга чедирер, ол орук чурттуң эң хөй чурттакчылыг болгаш үлетпүрлүг районнарын дамчып чоруур апаар. Волга-Донну каналын, Азов далайны болгаш Днепр—Азов далай каналды дамчыштыр Волганың болгаш Днепрниң харылзаазының дугайында чугаа чоруп турар-дыр. Иштики суг оруктарының чаңгыс аай системазын тургузар чорук сөөртүглениң чарыгдалын чиигедир болгаш Днепрни, Волга—Донну база Волганы дамчыштыр Каспий чоогунда күрүнелерже болгаш Чоокку Чөөн чүкче баар орукту хандырар. Оон аңгыда, Припять болгаш Неманны дамчыштыр канал кылып тургаш, Днепрни Балтий далай-биле тудуштурар сорулга салдынып турар. Балтий болгаш Кара далайларны ынчаар тудуштурарын боттандырар чорук Европаның социалистиг өске чурттары-биле бистиң чуртувусту эң кыска орукту дамчыштыр харылзаштырар болгаш Гибралтарны дамчыштыр ырак орук-биле сөөртүглеге деңнээрге Балтикадан Чер ортузунуң далайынче база Кара далайже чүък сөөртүлгезиниң оруун барык ийи катап кызырган турар.

Көрүп көрүңердаан, совет энергетиканың тудугжуларының ажылы социалистиг чурттарның экономиказы-биле бистиң экономикавыстың харылзааларын хөгжүдеринге идигни берип турар-дыр.

Кайы-кайызынга экономиктиг дузалажылга чөвүлелиниң киржикчилери чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының төлээлекчилериниң чөвүлел хуралы бо чылдың июньда Москвага болган. Социалистиг чурттарның экономиктиг харылзааларын улам ыңай быжыглаарының аргаларын ол чөвүлел хурал айыткан.

Чоокта чаа алдарлыг болуушкун болган — Добротвор — Тисса дамчыштыр электри дамчыдылгазының шугумун ажыглалга киирген. Украинаның электростанцияларының энергиязы ону дамчыштыр Венгр Улус Республиказже болгаш ону дамчыштыр Чехословакияның, Польшаның болгаш ГДР-ниң каттышкан энергосистемазынче кирип эгелээн. Болгарияның болгаш Румынияның энергосистемалары-биле ындыг харылзааны тургузарының ажылдары ээлчегде келген.

Улустар аразының «Найырал» деп трубопроводу туттунуп турар, ону дамчыштыр нефть Чехословакияже, Польшаже болгаш ГДР-же дорт оруктап баар.

Амур болгаш Сунгари хемнерниң энергетиктиг болгаш транспорт аргаларын ажыглаарының төлевилелин Кыдат Улус Республика-биле кады ажылдап кылып турар.

Бо ажылдар болза, бодунуң үлетпүрүн, транспортун, көдээ ажыл-агыйын дээре, эң камналгалыг хөгжүдер, бистиң чурттарывыстың улустарын улам сырый каттыштырар арганы социалистиг бүгү лагерьге бээр. **(Адыш часкаашкыны).**

Эштер!

Кременчуг ГЭС-тиң тудугжуларының коллективи ам Киевтиң гидроэлектростанциязын тудуп эгелээн.

Кременчуг ГЭС-тиң тудугжулары күш-ажылчы маадырлыг чоруктуң үлегер-чижээн аңаа база көргүзер болгаш Киевтиң гидроэлектростанциязын хуусаа бетинде ажыглалга киирер дээрзинге бүзүрелди илередирин чөпшээреп көрүңер. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

А оон дараазында силерни алдарлыг чаа ажыл-херек — Каневскиниң гидроэлектростанциязын тудары манап турар. **(Адыш часкаашкыны).**

Киевтиң, Днепродзержинскиниң болгаш Каневскиниң гидроэлектростанцияларының тудуун доозары-биле холбаштыр күчүлүг Днепрни бүрүн таарыштыр шиңгээдип алыры доозулган турар. **(Адыш часкаашкыны).**

Днепрниң бүгү агымынга судноларның аргыжарынга ханы суг оруктары оон-биле тургустунар.

Чедиишкинниг болуруңарны изиг-биле күзеп тур мен, эргим эштер! **(Диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны, Коммунистиг партияга болгаш Совет чазакка алдар болдурган йөрээлдер чаңгыланып турган).**

Үлетпүрнүң, тудугнуң болгаш хоорай ажыл-агыйының улам ыңайгы көдүрлүүшкүнү дээш

ВЦСПС-тиң июль 26—27-де болган X пленуму «Үлетпүр, тудуг болгаш хоорай ажыл-агыйының талазы-биле күрүне планнарын күүседир, социалистиг чарышты улам ыңай хөгжүдер, бүдүрүлгениң курлавырларының ажыглалын экижидер, бүдүрүлгелерниң болгаш тудугларның ажыл-чорудулгазының шынар көргүзүглерин бедидер дээш демиселче ажылчы чоннарны мобилизастаар талазы-биле профэвилел организацияларының ажылын күштелдирер дугайында» доктаалды хүлээп алган.

Доктаалда чугаалап турары болза: Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле совет улус СЭКП-ниң XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин боттандырар дээш, коммунистиг ниитилелдиң материал-техниктиг баазазын тургузар дээш улуг көдүрлүүшкүн-биле демисежип турар. Чурттуң экономиказын болгаш культуразын хөгжүдериниң херээнге боттуг салыышкынны профессионал эвилелдери киирип турар. Олар ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны улус ажыл-агый планнарын күүседиринче мобилизастап, чарышты, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни организастап, социалистиг бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарны хандыдып, ажылчы чоннарның коммунистиг медерелин бедидер, оларның күш-ажыл болгаш амыдырал байдалдарын экижидер талазы-биле ажылды чорудуп турар. Коммунистиг күш-ажылдың коллективтери болгаш шалыпчызы ат дээш чарыш ам безин 20 миллион ажыг кижини, 100 муң цехтерни болгаш участоктарны, 26 муң ажыг бүдүрүлгелерни болгаш тудугларны хаара туткан.

Пленумнуң доктаалында оон ыңай демдеглеп турары болза: чуртта үлетпүр бүдүрүлгениң планнарын ниитизи-биле ажыр күүсетсе-даа ниити продукцияны үндүрер талазы-биле күрүне планнарын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер болгаш продукцияның бот-үнезин чиигедир талазы-биле онаалгаларын күүсетпейн турар бүдүрүлгелерниң болгаш тудугларның саны ам-даа дыка хөй. Хөй-хөй профэвилел организациялары күрүне планнарын күүседиринче ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны мобилизастаар талазы-биле ажылды кошкак чорудуп турар. Бүдүрүлгениң мурнакчы дуржулгазын нептередип турарында улуг четпестер бар.

Коммунистиг тургузуушкуннуң сорулгалары профессионал эвилелдериниң бүгү ажыл-чорудулгазының деңнелин улам ыңай бедидерин шыңгыы негеп турар деп ВЦСПС-тиң пленуму санаан. Бүдүрүлгелерниң болгаш тудугларның ажылын улам ыңай экижидер дээш демиселче үлетпүрнүң, тудугнуң болгаш хоорай ажыл-агыйының ажылчыннарын болгаш албан-хаакчыларын мобилизастаары профэвилелдериниң чугула сорулгазы болур. Профэвилел организациялары социалистиг чарышты калбартыр, ооң дээди хевирин — коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни хөгжүдер ужурлуг.

Профэвилелдериниң чөвүлелдери болгаш комитеттери продукция бүдүрер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер болгаш бот-үнезин чиигедир талазы-биле планныг онаалгаларының, социалистиг хүлээлгелерниң күүсеттинмейн турарының чылдагааннарын ажыл-агый органнары-биле кады чогумчалалдыг хынап көөр ужурлуг.

Профэвилел организациялары продукцияның болгаш тудуг ажылдарының шынарын экижидериниң айтырыгларынче улуг кичээңгейни көрүндүрер хүлээлгелиг.

Бүдүрүлгелерниң болгаш тудугларның ажылын экижидер талазы-биле ажылчы чоннарның материалдыг сонуургалын күштелдирериниң чугула ужур-дузазын үнелеп көрбүшаан, пленум ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның болгаш албан-хаакчыларның күш-ажылының нормалаашкынының болгаш төлевириниң херээн үргүлчү сайзыраңгайжыдарының эргежок чугулазынче профэвилелдер чөвүлелдериниң болгаш комитеттериниң кичээңгейни көрүндүрген.

ВЦСПС-тиң пленумунуң шиитпиринде профессионал эвилелдериниң организакчы ажылын экижидериниң эргежок чугулазын онзалап демдеглеп турар. Профэвилелдериниң чөвүлелдери, төп, республика, область комитеттери эге организацияларга дузаламчыны күштелдирип, бүдүрүлгелерниң болгаш тудугларның ажыл-чорудулгазын экижидери-биле холбашкан айтырыгларны шиитпирлээр талазы-биле оларның инициативазын хөгжүдер ужурлуг.

Коммунистиг партияның болгаш эш Н. С. Хрущев баштаан ооң ленинчи Төп Комитединиң удуртулгазы-биле совет профэвилелдер социалистиг чарышты болгаш коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни хөгжүдеринге чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алыр, үлетпүрнү, тудугну болгаш хоорай ажыл-агыйын улам ыңай көдүрер дээш демиселди улам калбартыр, коммунизмни тургузарының улуг программазын боттарының херээнге боттарының салыышкынын көвүдедир дээрзинге ханы бүзүрелин ВЦСПС-тиң пленуму илергейлээн. (СЭТА).

Приднепровьениң металлургтары Н. С. Хрущевка чүректиң ханызындан байыр чедирип турар

Украин металлургтарының хоорайы —Днепропетровск июль 30-де эргим аалчыны— СЭКП Төп Комитединиң Бирги секретары болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущевту чүректин ханызындан өөрүшкүлүг уткаан.

Хемниң эриинге, пароход өртээлинге 9 шак турда хоорайның ажылчы чоннарының чүс-чүс төлээлекчилери чыылган. Н. С. Хрущевту уткууру-биле Украинаның Компартиязының Днепропетровск обкомунуң бирги секретары Н. П. Толубеев, ажылчы чоннар депутаттарының Днепропетровск область Совединиң күүскомунуң даргазы Н. Ф. Васильев, партия обкомунуң болгаш хоорkomунуң бюроларының кежигүннери анаа чеде берген.

Хемниң дески, калбак суунуң кырынга ак хар ышкаш өңнүг судно кәстүп келген. Ол дээрге Н. С. Хрущевтуң болгаш ооң-биле кады чоруур кижилерниң Кременчугтан кел чыдар «Добролюбов» деп пароход-дур. Хемниң эриинге диңмиттиг адыш часкаашкыны чаңгыланып үнген. СЭКП ТК-ның Бирги секретары болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев, СЭКП ТК-ның Россия Федерациязының талазы-биле Бюрозунуң Даргазының бирги оралакчызы Г. И. Воронов, Украинаның КП ТК-ның бирги секретары Н. В. Подгорный, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Д. С. Полянский, УССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы В. В. Щербицкий, Украин ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Д. С. Коротченко олар пароходтан дүшкеш, шөлге чедип кээрге диңмиттиг адыш часкаашкыны улам күштелген.

Хоорайның сураглыг кижилери— паровоз септээр заводтуң токары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Д. М. Денщикова, Петровский аттыг заводтуң каң эзилдирикчизи Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры П. С. Махота, Кәдээ ажыл-агый эртемнериниң Ленин аттыг Бүгүэвилел академиязының академиги Б. Н. Соколов олар Никита Сергеевичиге чеде бергеннер.

Эш Денщикованың чугаалааны болза:

— Эргим Никита Сергеевич! Бистиң хоорайывыска келгениңер-биле холбаштыр Силерге чүректиң ханызындан байыр чедирип тур бис. Хлеб-дусту Силерге тутсуруп болгаш эки шыырак кадыкшылды, бистиң совет Төрээн чуртувустуң чаагай чоруунга үр чылдарда чурттаарыңарны Силерге күзээрин чепшээреп көрүңер, эргим Никита Сергеевич.

Н. С. Хрущев көргүскен алдар дээш өөрүп четтиришкинин илергейлеп, уткааннар-биле чылыы-биле мендилешкен.

Аалчыларны бичии уруглар долгандыр турупкан. Олар Н. С. Хрущевка болгаш өске-даа эштерге боодал чечектерни тудусканнар.

Келген аалчылар машиналарга олурупкаш хоорайже чорупкан. Бүгү орукту дургаар муң-муң ажылчы чоннар оларга өөрүшкүлүг байырын чедирип турганнар.

Эш Н. С. Хрущев эштер Г. И. Воронов, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, В. В. Щербицкий, Д. С. Коротченко олар-биле кады Днепропетровскиниң шинна заводунга чораан. Никита Сергеевич ол бүдүрүлгениң удуртукчулары, ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары-биле чугаалашкан.

Чер болганга эш Н. С. Хрущевту чүректиң ооңа ханызындан уткуп, ооң сүмелерин өөрүп четтиришкин-биле хүлээп ап, келир үеде боттарының бодалдарын болгаш пландарын анаа чугаалап турганнар. СЭКП-ниң XXII съездизиниң айыткан төөгүлүг сорулгаларын күүседиринге чайгылыш чок шиитпирлиишиниң дугайын партияның Төп Комитединге болгаш Совет чазакка бүзүредип турганнар.

Н. Хворостяный, О. Васильев.
(СЭТА-ның корреспондентилери).

РСФСР-ниң чер-чер партия органнарының ажылдакчыларының чөвүлел хуралы ажылын дооскан

МОСКВА. (СЭТА). РСФСР-ниң чер-чер партия органнарының ажылдакчыларының чөвүлел хуралы июль 30-де доозулган. Чөвүлел хуралга СЭКП обкомнарының болгаш крайкомнарының секретарьлары, партияның область болгаш край комитеттериниң, үлетпүр, тудуг, хоорай ажыл-агый килдистериниң эргелекчилери, чамдык хоорkomнарының, райкомнарының база бүдүрүлгелерниң болгаш тудугларның улуг партия организацияларының секретарьлары олурушкан.

СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунуң Даргазының бирги оралакчызы А. П. Кириленконуң «Үлетпүрге, транспортка, тудугга болгаш хоорай ажыл-агыйынга партийжи удуртулганы экижидер талазы-биле хемчеглерниң дугайында» илеткелин чөвүлел хурал чугаалажып көрген.

Чөвүлел хуралга СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Ф. Р. Козловтуң чугаазын олурушканнар чылыы-биле уткаан.

СҮМЕЛЕР, ЧАГЫГЛАР, САНАЛДАР

Бо чылдың бирги чартыында мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының талазы-биле бистиң республиканың чедиишкиннери дээш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун тыпсып чедип келген РСФСР-ниң кәдээ ажыл-агый министри, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады эш В. П. Сотников бо хүннерде Бии-Хем, Каа-Хем районнарының чамдык ажыл-агыйлары-биле танышкан.

Июль 30-де эш Сотников СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады эш С. К. Тока-биле кады Таңды районнуң «Межегей» совхозунуң кукурузазын барып көрүп чораан болгаш районнуң удуртур ажылдакчылары-биле кәдээ ажыл-агыйның амгы сорулгаларының дугайында беседа кылган.

Боттарының маадырлыг күш-ажылы-биле бо чылын кукурузаның чаагай дүжүдүн өстүрүп турар «Межегей» совхозтуң кукурузачыларының эки дүржулгазын эш Сотников мактаан.

Кәдээ ажыл-агыйны удуртуп баштап турарында ам-даа улуг четпестер барын эш Сотников демдеглээн. Ылаңгыя хаванның янзы-бүрү чылдагааннардан өлүр чоруу болгаш инектерниң, хойларның кызыраар чоруу хөй болуп турар, ооң ужурундан республиканың төрүзе чогуур бүгү инектериниң-даа, хойларының-даа 30 хуузу чылдың-на бызаалар, хураганнар бербейн турары кончуг четпес.

Эштер В. П. Сотников биле С. К. Тока ол-ла чораш Таңдыда күрүнениң кәдээ ажыл-агый дүржулга станциязының специалистери-биле чугаалашканнар. Чадаанадан чоокта чаа кәжүп келген ол станцияның амгы байдалының дугайын ооң директорунуң хүлээлгезин күүседип турар эш Ефимов, экспериментальдыг ажыл-агыйның директорунуң хүлээлгезин күүседип турар эш Бричеев олар чугаалааннар.

Станцияның специалистериниң болгаш эртем ажылдакчыларының кол-ла сорулгазы болза ажыл-агыйны канчаар чорударының, мал ажылын, чер ажылын канчаар чорудар талазы-биле үлегерлиг чүүлдерни эртемниң болгаш практиканың мурнакчы дүржулгазынга үндезилеп боттарынга калбаа-биле ажыглааш, оларны республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга бүгү аргалар-биле нептередири болур деп чүвени эштер В. П. Сотников биле С. К. Тока чугаалааннар.

Станцияның коллективиниң мурнунда турар ам кол сорулгалар болза тудугну, ылаңгыя чуртталга тудуун бүгү хемчеглер-биле калбартыры, сиген кезилдезин дүрген доозары болгаш дүжүттү чидириг чок ажаап алыры болур. Инектерниң сүткүрүн ам-даа көвүдедип болурунуң бар аргаларын эш Сотников сүмелээн.

Ооң соолунде эштер В. П. Сотников биле С. К. Тока Бай-Хаак суурда болгаш дүржулга станциязында чурттап турар соңгукчулар-биле ужуражып, отчёт кылганнар. Ол хуралды СЭКП райкомунуң бирги секретары эш М. М. Сухачев ажыткаш, районнуң ажыл-агыйының байдалын болгаш амгы чугула сорулгаларын допчулап чугаалаан.

Бирги чартык чылда республиканың чаалап алган шилчиир Кызыл тугун салбас сорулгага таңдычылар улуг салыышкын киирер ужурлуг, чүге дээрге республиканың сүт, эът, дүк бүдүреринге оларның бот-деңзизи улуг дээрзин эш Сухачев сагындырган.

Дараазында депутат эш В. П. Сотниковка сөс берген. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун бистиң республикага улуг сеткил ханыышкын-биле хүлээдип бергенин ол өөрүп демдеглээн. —Кәдээ ажыл-агыйы чоокка чедир-ле хожуланңгай турган Тыва ам хоочун крайларны, автономнуг республикаларны, областарны мурнап турар апарганы кончуг өөрүнчүг-дүр—деп, эш Сотников чугаалаан.

Бо чылдың чаагай дүжүдүн эки ажаап алыры кончуг чугула сорулга. Ылаңгыя транспорт бо чылын чедишпейн турар, ооң ужурундан тараа сөөртүлгезинде бир автомашина үш автомашина орнунга ажылдаан турарын бүгү ажыл-агыйларга чедип алыр чорук чугула.

Хуралга эш Тока чүве чугаалааш, республиканың ажылчы чоннарының мурнунда сорулгаларны тодаргай айтып, чаалап алган тукту салбас дээш эки ажылдаарынче чыылганнарны кыйгырган.

Хуралга оон өске алды кижи санал берген. Бирги чартык чылда республиканың чаалап алган Кызыл тугун дараазында кварталда салбас дээш ажылдаарын хүлээнип ап, тодаргай саналдарны олар чугаалап турганнар.

Округ соңгулда комиссиязының дыңнадыы

Шагаан-Арыгның төп № 86 соңгулда округунуң талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединге 1962 чылдың август 5-те болур соңгулдага холбаштыр Шагаан-Арыгның төп № 86 соңгулда округунга мурнундагы депутаттың орнунга Красноярск улус ажыл-агый Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы, Тыва даг-руда комбинадының директору эш Григорий Васильевич Туровецтиң бүрүткеттиргенин Шагаан-Арыгның төп № 86 соңгулда округунуң соңгулда комиссиязы дыңнаткан. Эш Г. В. Туровец 1911 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү.

Тараа шөлүнден малды чайладыр

Бай-Тайга районнуң «Тээли» совхозунуң Бай-Тал салбырының ажыл-ишчилери бо чылын ийи муң ажыг гага, янзы-бүрү культураларны тараан. Часкы тарылганы шынарлыг чорутканының болгаш чайгы ажаалдаже кичээнгейни күштелдиргениниң ачызында тарааларның үнүжү чаагай, ам чем кирип быжарының кырында келген. Ылангыя И. Калдар-оол, Д. Даржаа болгаш өске-даа суггарыкчылар суггарылганы эки чоруткан.

Элбекшилдиг дүжүттү өстүрүп, Төрээн чуртунуң шыгжамырынга тараа уларын көвүдедир дээш кижилер шак ынчаар кызып ажылдап турда, шөлдерде чамдык тарааларны малга бастырып, чиргип турары хомуданчыг. Бай-Тал суурнуң чурттакчыларының малы суурнуң чоогунда 350 га хире арбайны, суланы чип, үнүштерни өөнделетпейн турар. Ол дээрге колдуунда Найырал кудумчузунда чурттап турар кижилерниң инектери, өшкүлери, бызаалары болгаш аъттары болур. Ол тарааларда эртен, кежээ он, чээрби шаа мал бо-ла тургулаар.

Салбырда тараа кадарчызы Х. Саңык тарааны мал чип турда-ла бодун ынаар барбас, ээрлиг аъдын бичии оолдарга мундургаш, оларны айбылаарынга өйлешкен. Чамдык кижилер инектерин кадарчыга хүлээдип бербей, душкан-на черинче сүрүптер, оларны тарааже маңнажыр. Суму Совединиң талазындан шыңгыы хемчег албайн турар. Тараага кирген инектерни конторанын хериминге кажаалап каарга, ээлери анаа-ла ажыдып аппаар. Манаа кандыг-даа түңнел үндүрбейн турар.

Бир эвес бо байдал хевээр үргүлчүлээр болза ол арбай, суланы күске чедир холга тудары чөгенчиг. Тараа шөлүнден малды чайладыр дугайында Бай-Тал суму Соведи (даргазы эш К. Калдар-оол) шиитпирлиг хемчег алыры негеттинип турар.

Н. ХЕРТЕН.

СИГЕН ШӨЛДЕРИНДЕ

Бай-Тайга районнуң «Тээли» совхозунуң Бай-Тал салбыры бо чылын 1500 тонна сиген белеткээр планныг. Сиген кезилдезинге озалдап кирген-даа болза, сөөлгү хүннерде 141 тонна сиген белеткеттинген болгаш темпини дүргедедир дээш бүгү күштү салып турар.

Сиген белеткелинге хову ажылының № 1 бригадазы, ийи хойжу бригадалар, сүт-бараан фермазы болгаш чер-черде малчыннар киржип турар.

Х. КАРА-ООЛ.

• • •

«Тиилелге» совхозтуң Кара-Хаак салбырының хову бригадазының кежигүннери ийи звено болуп алгаш, сиген кезилдезинде ажылдап турар. Тракторнуң сиген кестирер ийи машиназы-биле ажылдап турар звено сөөлгү хүннерде 4 сарааттыы тургускан. Оруктуг-Ой деп черде хол кадыырлары-биле сиген кезип турар звенода К. Ендан, М. Демир-оол, М. Эренчин, М. Таназ хүнде сиген кезер нормазын үргүлчү ажыр күүседип турарлар.

О. ЕНДАН.

Колхоз, совхоз бүрүзүнге мал чемнериниң белеткелин тараа ажаап алыышкыны ышкаш чорудар

Сүүзүннүг көк сиген

Малга быжыг чем-суурну четчири-биле белеткээри малдың продуктулуун бедидериниң магадылалы дээрзин «Сүт-Хөл» совхозтуң ажыл-ишчилери эки билир. Ында сиген кезилдезинче июль айның баштайгы хүннериндең эгелеп кирген. Совхозта он сигенчи бригада бежен ажыг звено болуп алган сиген белеткеп турар.

Ол бригадаларның бирээзи Бара-Чыраа салбырда Оңдар Папай-оолга удурткан Ийи-Дыт деп черде ажылдап турар. Ында ажыл өске бригадалардан ылгалдыг, дээре организастаттынган. Аът-биле сиген кезер ийи машина бар, оларның чоруй албас малгаштыг, тал, хараган аразы черлерни кезеринге хол кадыырлыг сес сиген кестирикчилерин тургускан.

Ол бригадада ийи звено колдуунда-ла аныяктардан тургустунган, шалып туттунгур ажылдап турар. Бригада баштайгы он хонукта 5 тонна сигенни сарааттааш, 80 ажыг хепээни тургускан. Мурнакчыларның хүрээлени хүн бүрү өзүп турар. Аът-биле сиген кезикчилериндең М. Хөөкүй-оол, М. Хүлбүс-оол олар хүнде 3,5 гектар черниң сигенин кезер турган, хүнде кижи бүрүзү 6 гектар чедирип, хол кадыыры-биле М. Балдыш-оол, Б. Кожай-оол олар үлүг нормазын үргүлчү ажыр күүседип келген.

Бригаданың сигенчилери кааң аяс хүннерни четче ажыглап, эртен эрте кескен сигенни безин тавычаларындан андарып, кургадып, олут чок шимченгир ажылдап турар. Ооң уламындан ажылдың бүдүрүкчүлүү улгадып, улам-на хөй сигенни карартпайн, сүүзүннүг көк турда ажаап сарааттаар аргалыг болуп келген.

Н. ЧЫРТАКПАН.

Элегес школазының алдыгы клазының өөреникчизи Миша Иванов эрткен өөредилге чылында эки өөренгеш, чедиги классче шилчээн.

Чайгы үеде бодунуң совхозунуң ажыл-агыйынга дузалажырын ол шиитпирлеп алган. Совхозтуң дирекциязы ону тракторист Оюн Чечен-оолга дузалажыр кылдыр чоруткан. Олар ам мал чемнериниң белеткелинде идепкейлиг киржип турарлар.

Чурукта: тракторист Оюн Чечен-оол биле Миша Иванов.
Фото **В. Чапайкинниң.**

Күжениишкинниг ажыл-иш

ЭРЗИН. **(Телефон-биле).** Эрзин районнуң «Кызыл сылдыс» колхозунуң ажыл-ишчилери малга быжыг чем-суурну тургузар дээш күжениишкинниг ажылдап турарлар.

Тес, Нарын хемнериниң шынааларында, Төре-Хөлдүң ховузунда 94 колхозчулар чеди кезек черде үстүп алган, 4 трактор агрегаттыг, 70 аъттыг ажылдап турар. Колхозтуң сигенчилери бөгүнге чедир ниитизи-биле 31 сарааттарны тургускан. Тес унунда ажылдап турар школачылар звенозу (удуртукчузу башкы эш Ношпу) эки ажылдап, 15 сараат тургускан.

Колхозта партия организациязының 14 агитаторлары солун номчулгазын, беседаларны эрттирип, агитхуудустарны үндүрүп турар. Сигенчилерге көжер кинону чедирип турар.

Калбак-Дагда сигенчилер

Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» колхозунуң № 1 сигенчи бригадазы Калбак-Дагда болгаш Ыяштыг-Дагда сиген кезилдезин организастыг чорудуп турар. Ол бригада каш-ла хонукта 250 га черниң сигенин кестирген. Тракторист Б. Намчап-оол хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип турар.

Бөлдүрүкчүлер звенозу ийи хүн иштинде 25 тонна сигенни бөлдүрүп, 5 сарааттыы тургускан болгаш үшкү хүнде 100 ажыг га черниң сигенин бөлдүрген.

Н. ХОЙЛААРАК.

„Улуг-Хая" совхозта

Ниитиниң малынга четчир санныг чем-суурну тургузары дээш «Улуг-Хая» совхозтуң механизаторлары болгаш ховунун ажыл-ишчилери сиген кезилдезинде организастыг ажылдап турарлар. Ам совхозтуң кол-кол сиген шөлдери Көк-Чыраада, Алдыы-Шынаада болгаш Арыг-Бажында 12 трактор агрегаттары, аъттың сиген кезер 76 машиналары сиген кезилдезин түлүктеп чорудуп турар.

Кезилде-биле кады сигенни бөлүп сарааттаарын база бир деңге чорударынче кол кичээнгей база салдынган. Ам совхозтуң сиген шөлдеринде 360 тонна сигенни 79 сарааттар кылдыр тургускан. Бо хүннерде совхоз тракторларының болгаш аъттың сиген кезер машиналарының кескен сигеннерин ол-ла дораан бөлүп, сарааттыларның 4 звенолары озалдаашкын чок шалыпкын ажылдап турар.

Сиген кезилдезинде ажылдап турар совхозтуң ажыл-ишчилеринде: тракторист Б. Даваа, машинистер С. Кара-оол, О. Доржу, К. Сат, К. Чылгаар-оол, сараат салыкчылары Н. Эремаа, Д. Чамзырың, Т. Биче-оол, хөпээн салыкчылары болгаш сөөртүкчүлер М. Чаш-оол, С. Биче-оол, К. Доржу, С. Кызыл-оол, М. Доржу олар хүнде ажыл нормазын 120—150 хуу күүседип турар. Совхозтуң үш салбырларында Көк-Чыраа салбырының сиген белеткээр бригадазының ажыл-ишчилери совхозтуң өске бригадаларындан мурнап, организастыг болгаш шалыпкын ажылдавышаан, сиген шөлдеринде 74 сарааттарны тургузуп, 310 тонна сигенни ажаап алган, оон иштинде 30 тоннаны кыштагда белеткээн.

—o—

ОН ДӨРТ САРААТ

ЧАДААНА. **(Телефон-биле).** Чөөн-Хемчик районда «Большевик» колхозтуң бригадалары сөөлгү хүннерде 280 ажыг гектарның сигенин кескен. Баштайгы шөлдерден бөлдүнген 900 центнер сигенни 14 сараат кылдыр тургускан.

Күш-ажылдың организастыы эки, 3 тракторлардан, 5 аът машиналарындан аңгыда хол кадыырлыг 45 кижини база организастаан.

Комбайнерниң чаа хүлээлгези

Эрткен чылын тараа ажаап алыышкынының баштайгы хүннеринде «Барлык» совхозтуң тарааажылдарын болгаш механизаторларын мындыг болуушкун кайгаткан. Эртен эрте туруп келген трактористер болгаш тараа кезер машинаның машинистери кызыл-тас кестирип киргелек турда, чоогунда бир кезек черниң кызыл-тазын «СК-3» деп комбайн чедип келгеш, кестирип кирипкен. «Бо күзүн бүгү тарааларын чүгле аңгылап ажаар аргалар-биле кезер бис»—деп, чоокта чаа-ла совхозтуң кол инженери Александр Николаевич Власенконуң механизаторларга тайылбырын аңаа турганнар сакты хонуп келгеш, чаңгыс-даа одуруг тавычалаттынмаанда комбайнны чүге чорудупканы ол боор? деп кайгааннар. Кажан комбайнер Дордже баштайгы дескинигни кылыптарга оларның кайгап хараны дам барган. Кезек-кезек болгаш-ла комбайнның хөпээнней дүжүрүп каап чоруур саваңның орнунга, бо удаада ол комбайнның эрткен оруунда ийи одуруг тавычалай кестинген кызыл-тас көстүп чыдар болган...

Боду чоруур комбайнның салымхуузунуң дугайында дыка хөй механизаторлар шагдан тура бодап келген. Бир кезек үениң дургузунда ол комбайн эң-не депшилгелиг кылдыр санадып келген. Ындыг болза-даа бистиң колхозтарывыс болгаш совхозтарывыс ажаап алыышкынның эң-не таарымчалыг аргазы болур—аңгылап ажаап алыр арганы ажыглап кириптерге боду чоруур комбайн бодунуң кол артык ажыктыг чоруун кудулады берген.

«Бо агрегат тарааны тавычалай кезер болгаш ону бөлдүрүп бастырар ийи хүлээлгени күүседир кылдыр таарыштырып алыр арга бар бе?»—деп, Александр Николаевич боданып эгелээн. Мооң мурнунда турган кәдээ ажыл-агый министерствозунуң кол инженери эш Каретников-биле ол дугайында сүмелешкеш, комбайнны эде дерип кирипкен. Комбайнның кезилде аппарадын ап каапкаш, ооң орнунга «ЖН-4» деп жатканы тургускан. Жатканы комбайнга быжыглаары кезилде аппарадындан улуг ылгал чок. Жатка ийленчек транспортёрнуң өзээнден шимчээр.

Баштайгы шенелделерни чорударга тускай эртемниглерниң саналгалары шын кылдыр бадыткаттынган. 11 комбайнны ынчаар эде дерип тургусканнар. Ындыг агрегаттар тавычалап турар болган.

Боду чоруур комбайн-биле тарааны тавычалай кезериниң бо аргазы «Өөк», «Тиилелге» совхозтарга база нептерээн.

Эрткен күзүн ол совхозтарның комбайнерлери ындыг арга-биле оң күчүлүг илчирбелиг тракторларны тараа кестирилгезинден хостааш, оларны күскү чер аңдарылгазынга эрте ажыглаар арганы берген. Ол ышкаш тараа кезилдезинге үнзе чогуур дыка хөй акша-хөреңгини камнап алыр аргалыг болган.

Бо чылын республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында олуруглар арызын сайзырадыр культураларның тарылгазы шөлү улгатканы-биле чергелештир, тракторларга онаашкан чер аңдарылгазы улам өскен болгаш боду чоруур комбайннарны тарааны тавычалай кестиреринге бүрүнү-биле ажыглаары негеттинип турар. Ол-ла комбайннар ооң соонда демги тавычаны боттары бөлүп бастырар апаар. Ол депшилгелиг арганы ажыглаары республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга чүү хире ажыктыгын дээрзин санап көрээли: тараа кестирерингe колдуунда бо чылын 150 хире боду чоруур комбайннарны ажыглап болур. Бисте ниитизи-биле ындыг комбайн ооң оранчок хөй. Ынчалза-даа оларның шуптузун ынчаар ажыглаар дээрге жаткалар чедишпес болуп турар. Ынчангаш 150 хире боду чоруур комбайнны ынчаар ажыглаарга 150 трактор тараа кезилдезинден хосталыр апаар ышкажыл. Ол дээрге тергиин улуг курлавыр-дыр. Ындыг тракторлар-биле чеже хире хемчээлдиг черни күзүн аңдарып каап болур-дур. Бир эвес оларның чаңгызы-ла бир хонукта чүгле 15 гектар чер аңдарар кылдыр санаарга безин чээрби дөрт шак дургузунда деңдески кыдыр күзүн аңдарган чер 2250 гектар көвүдей бээрдир. Оон ыңай ол машиналар чаңгыс-ийи хүн ажылдаар эвес, үр үеде ол ажылга хаара туттунган турар болгай.

Комбайнның чаа хүлээлгези — ажыл-агыйга кончуг дузалыг, депшилгелиг арга. Ону улам чаарты ажыглап турар ажыл-агыйлар кайы көвей. Таңдыда «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң даргазы эш Гудков ындыг комбайннарны хары угда ийи жаткага «тергелептерин» амдыгааштан бодап эгелээн. Ынчаар кылган комбайн чаңгыс эрткен оруу-биле 8,5 метр калбарты кезип болур, а боду чоруур комбайн дээрге ийи жатканы чайлыг шимчедип болур күчүлүг машина.

Кызылдың колхоз-совхоз эргелелиниң кол инженери Н. И. Бакулин ындыг чаартыкчыларга мынчаар сүме кадып турар: «дугуйларны ыңай-бээр ээринге таарыштыр кылган доора өзек кырынга «ЖН-У» деп жатканың башкарылга хуваар черин тургузуп алгаш, ону удур шимчээр соңгу өзек-биле тудуштуруп алза эки. Ооң соонда тудуш пружиналыг дээк кылгаш, аңаа «ЖБ-4,6» деп жатканы кожуп алыр».

СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле бюрозу болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели «Дүжүт ажаап алыышкынын эрттиреринин болгаш кәдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээриниң дугайында» доктаалды хүлээп алган. Кәдээниң ажыл-ишчилери ол чугула документини кичээнгейлиг өөренип көрген. Ылаңгыя техниканы белеткээрде жаткалар кошкан агрегаттарны, боду чоруур комбайннарны тарааны тавычалай кестиреринге ажыглаарының дүржулгазын өөренип көөрү эргежок чугула деп онзалап айыткан.

Херек болза бо хире чугула болуп турбуже бистиң чамдык ажыл-агыйларывыс боду чоруур комбайнны чүгле тавычалап каан тарааны бөлдүрүп алырынга ажыглап турар. Ол канчап-даа ажыы биче. Комбайнны ийи хүлээлге күүседир кылдыр ажыглаар херек.

Е. КУЗНЕЦОВА,
агроном.

Эртемденнер—кәдээ ажыл-агыйга

АЛТАЙ КРАЙ. Бо чылын Алтайның кәдээ ажыл-агый институдунда өөредилге-дүржулга ажыл-агыйында 400 гектар шөлге бобыларның тарылгазын янзы-бүрү аргалар-биле: бир-ийи-үш одуруглуг, дөрбелчин-уяланчак болгаш ниити чажылганы чорудуп, дүржулганы кылган.

Мал чеми бобыларны тарып өстүрер талазы-биле ажылды агроном Н. И. Чекановананың удуртулгазы-биле чорудуп турар. Улуг бүдүрүлге шөлдеринге эртем ажылын чорудар талазы-биле оон дузалакчылары студентилер болгаш өөредилге-дүржулга ажыл-агыйының механизаторлары болуп турар.

Чурукта: Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Н. И. Чеканова болгаш механизастаан отрядтың начальниги Леонид Холодный мал чеми бобыларның ийи одуруглуг тарылгазының одуруглар аразын үлдүрерткениин хынап турары.

Фото **В. Николаевтиң.** СЭТА-ның фотохроникаазы.

ЧЕДИ ЧЫЛДЫҢ ТУДУГЛАРЫНДА

Ак-Довурак — Абаза оруунуң тудугжулары тайга-сыннарны ажылдыр хал-дашты чала тепсип, шапкын хемнерни кежилдир улуг көвүрүглерни тургузуп чорааш, Саян сыннарының ханызынче метр бүрүзүн улуг күш-ажыл-биле чаалап албышаан, бурунгаарлап бар чоруурлар.

Чурукта: Хемчикти кежилдир көвүрүг тудуунуң ниити хевири.

Фото В. Лутковтуу.

Эки ажылдаанының түңнелинде

Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунда херээженнер чөвүлелиниң даргазы эш Саяна чөвүлелдиң ажылын экижидип, колхоз бүдүрүлгезинче херээженнерни калбаа-биле киириштирер талазы-биле элээн боттуг хемчеглерни ап келгениниң түңнелинде оларның колхозчу бүдүрүлгеге киржилгези эрткен чылдан ыракта экижээн.

Ам үеде колхозта хөй уругларлыг болгаш чаш уругларлыг иелер безин тудугда болгаш хову бригадаларында идепкейлиг ажылдап турарлар. Чижээ, тудуг бригадазында 8 кижи составтыг тудугжу херээженнерниң звенозу чаа туткан бажыңнарны довураактаарынга, малгаштаарынга шалыпкын ажылдап, ажыл нормазын хүн бүрүде 100 хуудан ажыр күүседип турарлар. Оларның иштинде хөй уругларның иелери Чанчанмаа, Матпа Самый олар кончуг идепкейлиг ажылдап, хөй күш-хүннерни ажылдап ап турарлар.

Ногаа тарылгазында ажылдап турар Кенденге удуртткан звенода 20 херээженнер морковь, капуста, согуна болгаш оон-даа өске ногааларны эки ажаап, бедик дүжүттү алыры дээш шудургу ажылдап турарлар. Ол ышкаш бо чылын мал ажылында элээн хөй херээженнер ажылдап киргеннер. Оларның иштинден 7 уругнуң иези Кол Семчээнек хөй бригадазында барып ажылдай берген болгаш бодунга онаашкан кодан хоюнга 50 центнер сиген кезип алыр дээш өөнүң ээзи-биле кады хол кадыры-биле сиген кезип кирипкен. Өдүгенде иви мал фермазында Дулгур, Кубанова, Серен Долгар болгаш оон-даа өскелер мурнакчыларның одуруунда турарлар.

Колхозчу херээженнерниң ортузунга ажылды экижиткени-биле бо чылын колхозтуң бүдүрүлгези экижип, колхозчуларның материалдыг, культурлуг амыдыралының деңнели улам бедип турар апарган. Колхозчу бүдүрүлгениң мурнакчыларының иштинде херээженнер база дыка көвүдээн. Чөвүлелдиң организакчы, тайылбыр-массалыг ажылы сегээни-биле бо чылын херээжен колхозчулар ниитиниң малынга быжыг чем-суурну белеткээринге база идепкейлиг киржип эгелээн. Чеди уруглар иези Найдыма Толбуда сигенчилер бригадазында барган, эки ажылдап турар.

Оон аңгыда, херээженнер чөвүлелиниң даргазы эш Саяна колхоз бүдүрүлгезинге херээженнерниң шеф ажылын база эки организастап турар. Херээженнер чөвүлели херээженнерни өөредилгеже база эки хаара тудуп киирип турар. Чижээ, Аалчы, Чечен олар аныяктарның кежээки школазының 7 клазын доозуп алганнар.

Эш Саяна колхозта уруглар садын эки удуртуп, ак-сеткилдиг ажылдап, өске херээженнерге бодунуң мурнакчы үлегерин көргүзүп турар. Ынчаарга, бистиң колхозта чамдык херээжен эштер мурнакчы өөрүнүң үлегерин ап, боттарын канчаар ап чоруур дугайында эш Саяна-биле сүмелешсе эки боор.

* * *

Бистиң колхозтуң Эн-Сугда-сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери чепсегленишкиниң бүгү-нити дүжүрери болгаш тайбың дээш Бүгү-делегейниң Москва конгрезиниң солуннарда парлаан материалдары кажан-на чедип кээр ирги, ол конгресс тайбынга ынакшылдыг кижилерниң күзелин канчаар шиитпирлээн ирги деп четтикпейн манап турганнар.

Бо дугайында лекцияны райкүүском даргазы эш Шыырыпчык кылып бээрге малчыннар база ында сигенчилер кончуг кичээнгейлиг дыңнап, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузуп турар бистиң Төрээн чуртувуска америк империалистерниң дайын-биле кыжанып турар политиказынга кажан-даа удур бис деп, килеңнээшкиниң илереди турганнар.

Аңаа сес ап чүве чугаалаан фермаңың мурнакчы саанчызы Ришка Кол бистиң ферма 7 айлар дургузунда 21450 кг сүт саар планын хуусаа бетинде 115 хуу күүсеткен. Ол болза Төрээн чуртувустуң тайбың хөгжүлдезинге бистиң күш-ажылчы салымышкынывыс-тыр. моон-даа эки ажылдаалы деп, эш-өөрүн кыйгырган.

Сигенчилер бригадазының кежигүннериниң өмүнээзинден чүве чугаалаан эш Моңзат-оол—бис бо чылын малга 300 тонна силос, 3000 тонна сиген белеткээривисти август 20-де доозар бис. Ам 300 тонна силосту салып, 250 центнер сигенни белеткеп алган бис деп чугаалаан.

Эн-Сугнуң малчыннары болгаш сигенчилери алган хүлээлгелерин күүседир дээш улам күжениишкинниг ажылдап турарлар.

Н. ЧАШТЫҢМАЙ.

Ада-иелерниң күжү-биле

Коммунизмни калбаа-биле тургузуп турар үеде хөй-нити организацияларының ролюн бедидерин, чонну ниитиниң ажыл-херээн кылырынче калбаа-биле киириштирерин ЭЭКП-ниң Программазында чугулалап айыткан.

Ол соругланы амыдыралга боттандырып чорудар дээш Бай-Тайга районнуң Кызыл-Даг сес чыл школазында ада-ие комитеди болгаш школа дирекциязы чамдык ажылдарны кылган.

Эрткен өөредилге чылының эгезинде школаның ада-ие хуралын кылган. Ол хуралга амгы үениң сорулгаларынга дүүштүр школа айтырыынче, келир үениң аныяк салгакчыларын өөредип, кижизидеринче хөй-нити ада-иелерниң кичээнгейин угландырар дугайын чугаалашкан, ада-ие комитедин соңгаан, школага дузалажыр бүгү-ле ажыл-херекти удуртурун оларга дааскан.

Бо салдынган сорулганы күүседир талазы ада-ие комитеди (даргазы эш К. М. Кенден) багай эвес ажылдаан. Комитет кежигүннери тус-тус даалгаларлыг ажылдап турганнар: кежигүн бүрүзүнге-ле классты болгаш участокту быжыглаан турган. Ол болза класс башкылары-биле деменежип алгаш, ада-иелер ортузунга ажыл чорударынга оларга таарымчалыг болган. Школаның класс бүрүзүнге ада-ие хуралын эрттиргилеп, өрта тус-тус класстар аайы-биле кижизидилге ажылының программалары, хүн чуруму, аныяк пионерлерниң чадалары болгаш өөреникчилерден чаңгыс аай негелделер-биле ада-иелер таныжып, бир демниг негелделиг ажылдап эгелээнинниң түңнелинде, өөредилге чылының дургузунда өөреникчилерниң өөредилгези, чуруму элээн экижээн.

Ада-иелер комитеди болгаш школа дирекциязы школаның өөредилге-кижизидилгезинге болгаш өске-даа ажылга ада-иелерни бүрүнү-биле хаара тудар хемчеглерин ап келген. Уругларының эки өөредилгези, чараш ажы-чаңы, кижизидилгези дээш сагыш човаар, школа ажылы дээш төлептиг ада-иелер бисте көвүдээн. Ылаңгыя Хертек Төйбу-Хаа, Салчак Төйбу-Хаа, Тана, Бичии-уруг, Шадып, Оңгак, Шимик, Медек, Холарбаа болгаш өскелер-даа.

Бо ажыл-херектерни эки организастаарынга ада-иелер комитединиң кежигүннери эштер К. Бичелдей, К. Кенден, Х. Бичии-уруг, С. Дыгдаа, Т. Ойдуп болгаш өскелер-даа эки киришкеннер. Бо дээрге эрткен өөредилге чылында ада-иелер-биле школаның аразында эки харылзааның херечилеп турар чижектер-дир.

1962—1963 өөредилге чылында школага ада-ие бүрүзү 2 кубометр оттулар ыяшты халас белеткээрин, 21 шак азы үш ажыл хүнүнде септелгеге халас ажылдап бээрин ада-иелер хуралынга шиитпирлээн. Ада-иелер Тура деп черде 280 кубометр эки шынарлыг ыяшты белеткээш школага хүлээткен. Өөредилге доостуру билек, хостуг үелерин ажыглап турган, ада-иелер школа септелгезинче кичээнгейни салып эгелээн. Бо өөредилге чылында школаның септелгези хөй болгаш септелгеге кордүнген акша эвээш болган. Ынчангаш чогуур үеде септелгени доозары эргежок чугула деп чүвени ада-иелер медерэп билип турганнар.

Шефчилер школа септелгезинде янзы-бүрү ажылдарга боттарының кылып билири-биле ажылдаан. Салбырда коммунист ада-ие эш Адыгта баштаткан тудуг звенозу 4 класстарның, башкылар өрээлиниң, улуг коридорнуң шалазын тырып, таарыштыр кылган. Мажалыктың сүт-бараан фермазының ажылдакчылары чазанырга мастерскаязын штукатурлап бергеннер. Өске шефчилер чаа школаның өрээлдерин штукатурлаан, парталарын септээн болгаш өске-даа янзы-бүрү чүүлдерни кылып бергеннер.

Школаның септелгези эрткен чылдардан эки шынарлыг чорып келген: интернат, бир школаның септелгези доозулган. Ада-иелер шефтелгеге эки киржилгелиг болган. Ылаңгыя эштер Салчак Чимит, Бакмаа, Танаңмай, Оржумаа, Чылбак Балдан, Чарындак, Хирлиг, Чылбак-оол, Анна Серен, Дерый болгаш өскелер-даа эки ажылдааннар.

Х. ТААН-ООЛ.

Саанчы индирде

Саанчыга сөс-даа берген,
Зал иштн ыржым барган.
Олурганнар аразындан
Ол-ла оожум базып үнген.

Алы үнген саанчывыс
Индирде кээп туруп алды.
Ажыл-ижи шырайында
Илден кылдыр көстүп келди.

Дозу-биле кылайтканзыг
Дозур хүрен, чазык арнын
Таныырастар көрзүн дээзиг
Гаваарзымаар көрүп туру.

Кино, фото-аппараттар
Шуптy олче шыгаай берди,
Кижилерниң кичээнгейи
Шуут-ла ында мөөңнеттинген.

Саанчывыс чугаазын-даа
Саат чокка эгеледи.

Сагган сүттүң өөрүнчүг
Саннарын-даа тө каап берди.

Ооң сөзү, өткүт үнү
Уран ырлар аяны дег,
Одуруглар кыры-биле
Ужугуп-ла эртип туру.

Ооң ажыл-түңнелдери,
Аялгалыг шүлүктер дег,
Олурукчу бүрүзүнге
Аажок таптыг дыңналып тур.

Ындыг боору черле чөптүг:
Ындыгларның ачызында
Шаңнал болган Кызыл тук-даа
Чаныывыста чалаттынган.

Ажыл-биле, күжү-биле,
Савазыраан сүдү-биле
Алыс черин алдаржыткан
Саанчыга алдар, мактал!

Б. ХӨВЕҢМЕЙ

Культура амыдыралының хүн демдеглелинден

МАГАЛЫГ-ЛА-ДЫР!

Ол хүн Аксы-Барлыкка бөлүмнүң бажыңынга чүве бижип олурган мен. Даштын чиик машина маңнап келгеш, туруптту. Көөрүмге, оон элээн каш кижи үнүп келдилер. Ол даргаларның суурга келген бир херээ менде болду.

— Кызылче хап орбас сен бе, кырган, уран-шеверлерниң семинары болур-дур, киржир силер—деп, олар меңээ чугааладылар.

«Магалыг-ла-дыр» деп, иштимде дыка-ла өөрээн мен. Бистиң тыва улустуң национал хевирлиг, социалистиг утка-шынарлыг культуразын хөгжүдери дээш партия болгаш чазак аажок сагыш салып турар болганда...

Оон соонда тыва уран сиилилгениң мастерлери болгаш аңаа улуг сонуургалдыгларның семинарынга өөренип эгелээн мен. Москвадан келген Елена Григорьевна Яковлева болгаш өске-даа эштер ыяштан, даштан чүве каастап, сиилбирлеп чазаарын, кандыг чүүлдерни моон соңгаар чазап болурун биске сүмелеп, ажыктыг дуржулгалар солушкан. Мен даш, ыяш-биле чазаптаа, хола-биле кударынга-даа сонуургалдыг кижи мен. Ынчангаш аңаа хөйнү-ле билип алырын оралдажып турган мен. Ол күзелим халас барбаан, ам уран сиилилге-чазаныгланың талазы-биле билиим элээн бедий берген ышкаш-тыр.

Тываның Алдан-Маадырлар аттыг чурт-шинчилел музейинде, хола-биле кутканым «Аңчы» деп ажылды база мөңгүн-биле кылганым бижекти делгелгеде салган. Мен бодаарымга, кылган чүүлдерим ам-даа эвээштир. Олар моон соңгаар көвүдээр ужурлуг. Ийи оглумну бөлүмнүң мергежилимге өөредип турар мен. Аныяк салгалды өөредип белеткээри бистиң хүлээлгевис-ле болгай.

Н. Чөлбейан.

Барыын-Хемчик район.

МАКТАВАСТЫҢ АРГАЖОК

Бистиң аныяктарывыс оюн-концерттерни көргүзүп, ооң-биле көрүкчүнүп сеткил-сагыжын өөртүп, культурлуг дыштанылгазын байлакшыдып турары канчап өөрүнчүг эвес боор. Көк-Чырааның аныяк оолдар, кыстарын база-ла ынча деп чугаалаар херек. Мергежили өзүп, киржикчилери көвүдеп-ле турар-дыр.

Чоокта чаа олар «Улуг-Хая» совхозтуң фермаларынга, Эъжимде бөторулга-чарылгалыг хойжу бригадага оюн көргүскеннер. Солун концерттиң соонда, киржикчилерниң дугайын көрүкчүлер болганчок чугаалажыр боор чүве болгай. Бо удаада база-ла ындыг болган.

Танцычылар Лиля Даваалай биле Канмааны, ыраажы Содуй-оолду, игүлүк чугаалаар болгаш сыгыртыр Тумат Кара-оолду каяа-даа барганда эки ойнааны дээш мактап турганнар.

Бо дээрге бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң көргүскени чүгле чаңгыс концерт-тир. Ындыг концерттер бистиң совхозта көвүдээни өөрүнчүг.

Ш. Содунам-оол.

КЫШКА БЕЛЕТКЕЛ

«Сүт-Хөл» совхозтуң Бора-Тайга салбырында ийи кедээ клуб, бир библиотека бар. Библиотеканың септелгезин бүрүн кылган: номчулга залы, ном делгелгезиниң өрээлдери белен. Клубтарның оттулар ыяжы шупту кактынган болгаш ону сөөртүп чедирип алган. Ыяш белеткелинге Бора-Тайга кедээ Совет (даргазы эш Даржай) идепкейлиг киришкен. Ыяшты чурттакчы чоннуң шеф ажылы-биле кактыргаш, сөөртүрген.

Культура албан черлериниң кышка белеткелин, септелге кылыгларын чаңгыс талалап көрбес ужурлуг. Ак-Даш суурда клубтуң (түр үеде клуб болуп турар) септелгези оожум чорупт турар. Ыяш материалдары-биле клубту хандырар дугайында чардынган керээ база-ла күүсеттинмээн. Маңаа совхоз дирекциязы буруулуг. Ак-Даш сууржe көрнүр ужурлуг.

Х. Норбу.

УРУГЛАРГА ШИИ, КОНЦЕРТ ХЕРЕК

Республиканың хөгжүм-шии театрының артистери оюн-концерт көргүзүп, бо-ла чедип кээрлер. Ол дыка өөрүнчүг, чүл дээрге оларның барган черинге чон аажок хөй чыглыр.

Ол дугайы ындыг-дыр, ынчаарга шии, оюн көргүзүүнде бир-ле таарымча чок чүүл бар. Ол мындыг: суурда улуг-ла чарлалды азып каан турар, кээп номчуурга: «16 хар четпээннерни киирбес» (хөй кезиинде-ле ындыг) деп каан болур. Ол шын бе? Мен бодаарымга, өзүп орар аныяк салгакчыларның кижизидилгезиниң айтырыынче чогуур кичээнгей салдынмайн турары ол-дур. Уругларга, оларның назы-харынга билиг-мергежилинге таарышкан шиилер, концерттер черле чугула. Олар оон хөйнү билип аарлар. Ылаңгыя кедээниң уруглары аажы-чаңның коммунистиг кижизидилгезиниң талазы-биле хөй-хөй чүүлдерни билип алырын күзеп турарлар. Ол дугайын артистерден база-ла өөренип алыксаарлар.

Уругларга шии, концерт—ол дээрге оларның келир үезинге, амыдырал-чуртталгазынга чугула чүүл-дүр. Бо айтырыгны республиканың Культура министерствозу өөренип көөрү чугула. Чүгле мен эвес, а өске-даа эштерниң санал-бодалдары ындыг боор-дур.

К. Чүңней.

Барыын-Хемчик район.

ТЫВА ДУГАЙЫНДА ЧАА ФИЛЬМ

Ам дээрезинде ук кино-чурукту «Тыва АССР-де» деп адап турар. Режиссёр-оператор В. Ф. Марченков биле ооң ассистентизи В. С. Суворовтуң ажылдап кылып турары ук фильм болза, Тывада кедээ ажыл-агыйның болгаш бүдүрүлгениң хөгжүп турары-биле хөй-хөй көрүкчүлерни таныштырар. Бо фильмден бистиң чурттуң эң-не улуг тудугларының бирээзи — «Тыва даг-дүгү» тудугну болгаш «Тывакобальтының» көөр бис. Тыва черниң кайгамчык чараш бойдус чуруmалының дугайын көрүкчүге база сонуургадыр.

Фильм дикторнуң чугаазы-биле таарыштыр тургустунар. Чаа фильмниң авторунуң бирээзи — чогаалчы Салим Сүрүң-оол.

Б. Хольшин.

Фотоконкурстуң тиилекчизи

«КЫЗЫГААРЖЫ» деп журнал 1961 чылда чарлаан фотоконкурстуң түңнелин үндүрген. Жюриниң кежигүннери Я. Халип («Совет Эвилели» журнал), Д. Козлов (Чаа чүүл деп парлалга агентилели), Бүгү-эвилелдиң фото-делгелгелериниң киржикчилери Б. Косарев, Н. Веринчук олар конкурска киргенн ажылдарны көргеш, тиилекчилерни илереткен.

«Дайынчының амы-тыны дээш», «Спорттуң кышкы ийи хевиринге Тываның чемпиону В. Бабушкин», ол ышкаш «Даглыг хем» деп чуруктарны эки кылганы дээш бирги шаңналды В. Красникова (Тыва АССР) тывыскан. Бистиң чаңгыс чер чуртуувус «Киев» деп фотоаппарат-биле шаннаткан. «Дайынчының амы-тыны дээш» деп фото онза болуп турар. Ол чурукта дайынчының амы-тыны дээш кызыгаар заставазында эмнелгеге болган операцияны көргүскен. В. Красников чурукту тырттырарының туружун, чырыын шын шилип алган болгаш кадрны оригиналдыг кылган.

СЕТКИЛИМНИҢ ХАНЫЗЫНДАН

Бистиң чазаавыстың чаа күштүг чепсектиң шенелдезин чорудуп, Төрээн чуртувустуң, бүгү социалистиг лагерьниң, кижи төрелгетенниң айыыл чок чоруун быжыглаарынга база бир чаа улуг салымышкынны киирер дугайында дыңнадыын сагыш-сеткилимниң ханызындан өөрүп деткип тур мен. Чүге дээрге, империалистиг дайынзырак идегеттерниң дайын кыпсыр дээн кара сагыжын чүгле бистиң чуртувустуң сыныш чок дайынчы күчүзү, эки сеткилдиг бүгү кижилерниң дайынга удур, тайбың дээш демисели, сырый каттыжыышкыны доктаадып турар дээрзин билир мен.

Ынчангаш мен, бистиң бүгү совет кижилер ышкаш, Төрээн чуртумнуң тайбың чечектелиишкинге бараан болган дайынчы күчүзү өзүп турзун дээш бүгү күжүм-биле ажылдап турар мен, моон соңгаар-даа улам эки ажылдаар мен.

М. АНФИНОГЕНОВА,
эмчи сестразы.

НОМЧУКЧУЛАРНЫҢ ЧАГААЛАРЫНДАН

Кээргел чок төтчеглекчилер

Кураңныыр эргелелиниң егери Маады Лавров июль айның төнчүзүнде аңныыр черин хайгаарап чораан. Шылырааш кара сугнуң чанынга одагланып алгаш, дүн чарып чыдарга хамык-ла чүве шыыпкын, чүгле кара суг булдурткайнып, ында бир черде сыгырга сыыладыр эдип органын егерь таалап дыңнап чыткан.

Дүн ортузу эртип, дан бажы хаяалаарының мурнуу чарында Ээрбек бажының ыржымын хенертен аттынган боонуң даажы үреп, ооң чаңызы ол-бо бедиктерге үскеш, ыңай-бээр кустукпушаан турган. Боонуң өгү «каразынга» барык дээпкен дээрзин боонуң даажы чаагаар-ла херечилепкен.

Маады тура халааш боо даажы үнген черниң уунче чорупкан. Удатпаанда бир соруг чанында ыңай-бээр хайгаараттынган, сезиглелчиг кижилер бир-ле чүвени машинага чүдүрүп тургулаан. Оларга Маады чоокшулап келгеш, хенертен экилежирге, олар атпаш дээш чожуй бергилээн. Ынчалзажок олар Күрүнениң аңныыр инспекторун сестип-ле кааны ол боор, «силер-биле чугаалашпас бис, чоруур черинерге чорунар» деп дорамчылалдың сөстери-биле сөглевишаан, машиназынга олурупкаш, дезипкеннер.

— Мээң холумдан үнмес силер, демей-ле илереттинген турар силер... «ГАЗ-69» (№ 52—44) бо кыска демдеглел егерьниң блокнодунга демдеглеттинген.

Республиканың аңныыр эргелелиниң болгаш шагдаа килдизиниң ажылдакчылары таварылга болган черге чедип келгеш, хыналда кылганнар. Соругнуң чанынга бызаалыг бир мыйгактың кежин болгаш иштиг-хырның октапкан чыткан. Артында-ла кеште эмигден аа сүт дамдылап, мыйгактың чаш бызаазының дора өлүрүүнүң дугайын ол таварылга херечилеп турган.

Кээргел чок-ла төтчеглекчилер-дир.

Соругнуң чанында өңгүга дайынчы карабин боонуң адыпкан өгүнүң холазы база чыткан.

№ 52—44 автомашина Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң машиназы болгаш аңаа колхоз даргазы коммунист Петр Васильевич Астафьев болгаш колхозтуң харысалгалыг ажылдакчызы Иван Петрович Горинов оларның чорааны илереттинген.

Олар канчап ындыг чүүлдү кылыпканнарыл, олар ам ак-сеткилдии-биле чугаалап бээрлер боор деп чүвеге кым-даа дадагалзавайн турган. Ынчалзажок ол мырыңай сыр өске болган:

— Ээрбек бажынга аңнап чораанывыс шын, лицензия биске турган, мыйгак-даа көрбээн бис, мыйгак-даа өлүрбээн бис, ол дээрге нүгүл-дүр—деп Астафьев серте чок харыылаан.

Хыналданы оон ыңай ханы кылыры негеттинген болгаш бызаалыг мыйгакты оларның өлүрген дээрзиниң дугайында маргылдаа чок чаа барымдаалар тывылган: соругга аткан боонуң холазы Астафьевтиң эдилеп турары дайынчы карабинден боолаан дээрзиниң дугайында түңнелди эртем-шинчилелдиң техниктиг экспертизазы кылган.

Чамдык барымдаалар тывылбаан чүве болза олар боттарының буржарбак чоруун илеретпес дээш оон-даа артык туржуп: «Бисти нүгүлдеп турар-дыр силер, бистер ындыг чүве кылбас ак-сеткилдиг хамаатылар-ла болгай бис, бистиң адывыс баксырады, меге шуугаазын үндүргени дээш судка бээр бис» дээриндеп ойталавас турганнар.

Шаразы чаа кургаан, иезиниң эмиг сүдү-биле доругуп турган бызааны иезинден чарып, оон дора өлүрүүге чедирер чорукту Астафьев биле Горинов чүге кылыпканнарыл? Шак ындыг чорукту келир үезин бодавас, хүнүн бодаар, аптайн, чиптейн—деп бодааарлар кылып турар. Ындыг ажырымчы чорук-биле олар күрүнеге улуг когаралды чедирген.

Төтчеглекчилерге аңныыр эргелелиниң талазындан онаары материалдыг харысалгадан аңгыда, оларга партийжи шыңгыы харысалганы онаары база-ла негеттинип турар.

Ш. МИХАЙЛОВ.

Бир шак болгаш-ла бир шай шопулааның иштин

Улуг-Хем районда «Х Улуг хурал» колхозтуң Кара-Тал бригадазының клувун колхоз төвүнче кожүргеш, ында школаның артык өрээлин клуб кылыр деп шиитпирлээн. Ооң дугайында районга, райкүүскомга чедип тургаш, шиитпирни бадылладып алгаш, школаның ол өрээлин эде кылып эгелей берген. Ынчалза-даа бо болгуже клубтуң залын, кинобудказын, херимин четче кылбаан. Бызанчылар бирде бирээни, бирде өскени кылып каап, чамдык хүн ажылга келбейн-даа баргылаар. Ооң хыналдазын кым-даа кылбайн турар.

Баштаар черниң бижип берген рецептизи ындыг ирги бе? Бир шак болгаш-ла бир шай шопулааның иштин ижер дээн ышкаш... Суурнуң чурттакчылары, ылаңгыя аныяк өскен ол «чаа» клубту кажан ажыглап эгелээрин манап турарлар. Суур эмнелгезинде эмчи чок, магазинде садыгжы чок, радио ажылдавас, кино көрүп, концерт белеткээр дээрге клуб чок. Колхоз төвүнде шупту бар: чунар бажың, магазин, радио, эмнелге, клуб, электростанция. Биске почта 3—4 хонгаш келир. Энмежок хөй солун алгаш, ону бо кижи номчуп күш-даа четпес, а колдуунда улуг каралап эртер-дир.

Үстүнде бүгү четпестерни бо колхозта даргалар шупту билир-даа, көрүп-даа турар болгай. Чүге сагыш салбайн турарыл? Чадаарда-ла бо тудуп турар клубтуң тудуун дүргедедип көрзе. Черле ынчаш, колхозта ажыл-агыйның организас чогун база оюп каап болбас: чамдык кижилер даарта чүнү кылыр, кала ажылдаар дээрзин билбес, бригадирлер ажылды тодаргай хуваавайн турар, кижи көрүп турарга ажылче чүгле 10—11 шак үезинде үнер-дир. Бо чүнү көргүзүп турарыл? Баштаар черниң, кедээ Советтиң эмин эрттир сула салып турарында.

Эргим редакция шыдажыр аргажок мындыг четпестер, тоомча чок чоруктар «Х Улуг хурал» колхозта бар боop турарынга черле чөгендим. Чоннуң культурлуг амыдыралын хандырарынче кичээнгей сөөлгү үеде бо колхозта сулараап баткан дизе частырыг болбас.

К. КАРА-НЫС.

Кара-Тал эге школазының башкызы.

МУРНУКУЗУНДАН ЭКИ БОЛУР

Сүт-Хөл чеди чыл школазын келир өөредилге чылында сес чыл школазы кылдыр эде организастаар. 160 өөреникчиге таарыштырган чаа школаның тудуу ам дооступ турар: школаны крышалааш, штукатурлап малгаштааш, печкаларын тудуп доосcан. Школага бо чылын физика-математиканың, химия-биологияның, черчениениң кабинеттерин база тургузар. Кино үндүрер черлиг болгаш өске-даа янзы-бүрү чүүлдер кылырынга таарымчалыг залдыг.

Амгы хүннерде школаның өөредилге мастерскаязын мооң мурнунда турганындан 30 дөрбелчин метрге алгыдыр тудуп турар. Ада-иелерниң шеф дузазы-биле ук мастерскаяның ханазын кылыры доозулган. Аңаа хоочун бызанчылар М. Санчай-оол, О. Дүмен-оол, М. Чаш-оол, О. Херел-оол олар эки киришкеннер.

Суг-Аксы суур Советиниң база Кара-Чыраа суурда херээженнер чөвүлелиниң организастааны-биле, эрги школаны малгаштап, элезиннеп, чугайлаарынга суурнуң херээженнериниң идепкейин чугаалавас аргажок. Иелер О. Кара-уруг, О. Дазыр-оол, О. Хыйыртык, Х. Далбың олар мурнакчы ажылдааннар.

Интернаттың, эрги школаның солуур болгаш чаартып тудар печкаларын бүрүн кылган, шалаларын будаан. Шупту самбыралар, парталар септеттинген.

Мооң мурнунда школа чаңының өөредилге-дуржулга шөлүн чыраа-биле кажаалаан турган болза, бо чылын ону дилген ыяш материал-биле херимнээн.

Школаның оран-бажыңын делгемчиткени, сес чыл школазынче шилчиири бистиң школавыстың төөгүзүнде өөрүнчүг чаа чүүл болур.

О. ЧАҢ-ООЛ.

Кайдал? Чөөн-Хемчиктиң Ак-Дашта

— Чүү тудугул бо?
— Клуб... Бедиин көр: бир метр сезен сантиметр.
— Чер албазын аа?
— Тутка-ла беш чыл четти. Самандан кылган...
— А кино көөрде?.. Хурал-суглаа?..
— Ында бир чурттalга бажыңы бар ийин.

(БИЖИКЧИ С. БАЗЫР-ООЛДУН ЧАГААЗЫНДАН).

СЕСКИ БҮГҮ-ДЕЛЕГЕЙ ФЕСТИВАЛЫНДА

Кудумчуларда чүректиң ханызындан байырлал

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА-ның тускай корреспондентизи). Тайбың болгаш найырал дээш аныяктарның болгаш студентилерниң сески Бүгү-делегей фестивалы эгелээн. Хельсинкиниң кудумчуларында болгаш шөлдеринде киржикчи чурттарның туктары киискиш турар. Национал каас-чараш хепти кеттинген оолдар, кыстар байырлалдың хайнышкынын бодуруп, янзы-бүрү дылдарда ырлап, тоглуг катты дыңналып турар. Чалыы назынның Бүгү-делегей фестивалы финнерниң чүректеринде болгаш Хельсинкиниң кудумчуларында болуушкун чериин вээн.

Эрткен дүне болгаш хүндүс фестивальдың төлээлери поездилер-биле, самолёттар-биле, пароходтар-биле найысылалга кээп турган. Олар ам барык 10 муң кижи. Бежээ болгаш дүне аныяктарның база 2—3 муң төлээлериниң келирин манап турар.

«Терветулоо!» —«Кирип моорлаңар!»—деп фин улус аныяктарның Бүгү-делегей ужуражылгазының киржикчилеринге чугаалап турар. «Кансан утисет» солуннуң фестивальга байыр чедирип, фин, швед, француз, орус, испан, англи болгаш немец дылдарга бижээн чүүлүнде чугаалап турары болза: «Бистиң ырак болгаш чоок эргим аалчыларывыс, бистиң төрээн чуртувуска, оон найысылалы — Хельсинкиге силерге чүректиң ханызындан байыр чедирип тур бис. Тайбың болгаш найырал дээш аныяктарның болгаш студентилерниң сески Бүгү-делегей фестивалынче кирип моорлаңар. Фестивальдың бо хүннери уттундурбас болуушкун болуп силерге, Финляндияның болгаш финнерниң дугайында чаагай сактыышкын болуп силерниң сагыш сеткилиңерге арттар болзун. Барыын болгаш Чөөн чүктүң, Мурнуу болгаш Соңгу чүктүң аныяктары «соок дайынның» байдалын ширбий шаап турар болгаш улустар аразынга тайбыңны база дугуржулганы быжыглаар тайбыңның болгаш найыралдың ындыг эвилелин маңаа, тайбың кожа-телбээ догуннаашкынның фин девискээринге чаржыннар. Аныяктар келир үеже аас-кежиктиг орукту делегейге көргүскүннер!».

Эртенинде делегей клувунуң ажыдыышкыны болган. Беш экитура өчүлдүрукчулар байыр чедирип, дочу чүве чугаалаан ораторларның сөстерин катаптап турганнар. Фин, совет, куба, итали, румын аныяктарның төлээлекчилери, Суданның, ГДР-ниң болгаш өске-даа чурттарның төлээлери клубтуң залынга чыык долдур олуруушкан.

Итали социалист Гвидо Поличе фестивальдың доктаамал комитединиң мурнундан чүве чугаалаан. Беш диптерниң оолдар болгаш кыстарының акы-дуңмалышкы найыралдың болгаш чүректиң ханы байдалы-биле Хельсинкиге болур хөй санныг ужуражылгаларыны тайбың дээш демиселдиң улуг херээнге боттарының салыышкынын киирер дээрзинге бүзүреди ол илергейлээн.

Совет төлээлериниң кежигүнү Али-Заденин медеглээни болза: бистиң төлээлерниң мурнундан фин улуска, фин аныяктарга, бүгү чурттарның аныяктарынга байыр чедирип, бүгү-ниити тайбың болгаш найырал дээш демиселге чедиишкиннерлиг болурунга изиг күзээшкинни оларга дамчыдар аас-кежиктиг болдум.

Фин национал комитеттиң төлээлекчизи доктор Лаури Тейвейнениң чугаалааны болза: бистиң чуртувуска фестивальды чорудары эвээш эвес бергелерни бистерге болдурган чүве. Ындыг болза-даа бис часкаан эвес бис, делегейниң бүгү чурттарының аныяктары бистер-биле кады болгай деп бодал бисти деткип турган. Чамдык бергелер ам-даа арткан, ындыг болза-даа бисте, Финляндияда фестивальдың кол дайзыннары чылча шаптырган. Тайбыңның болгаш найыралдың күштерин кым сый шаап шыдаар боор, ол дээрге хоозун бодал-дыр деп ол чугаалаарга чыылганнар диңмиттиг адыш часкап турган.

Делегей клувунуң баштайгы аалчылары бут кырынга туруп, «Тайбың», «Найырал!» деп йөрээлдерни беш дылдар кырынга салып турганнар. Азербайджанның аныяктарының хөгжүмү сураглыг совет ырларны күүседип турган. «Дүвүрээзинниг чалыы назынның дугайында ырның» болгаш «Москва чоогунуң кежээлери» деп ырның таныш аялгазын билип каан дораан-на аалчылар диңмиттиг адыш часкап, ол ырларны ырлап эгелээннер. Байырлалдың ажыдыышкыны болган соонда бичии концертке элээн каш чурттарның артистери ойнаан.

Бо хүнден эгелээш делегей клуву фестивальга келген аныяктарның доктаамал ужуражыр чери болур.

Баштайгы хүн

Июль 28-те янзы-бүрү чурттардан келген оолдар, кыстарның аразынга баштайгы ужуражылгаларынар болган. Делегейниң аныяктары оларны дүвүредип турар амгы үениң кол айтырыын чугаалажып турар. Ол дугайын немецтер болгаш финнер, французтар болгаш италиялар, орустар болгаш көрейлер, американнар болгаш венгрлер чугаалажып турар. Ол дээрге тайбың дугайында, дайынның коргунчуг уржуктарындан болгаш качыгдалдарындан оран-делегейни мөңгеде камгалап ап болурунуң оруктарының дугайында айтырыг-дыр.

Интернационалчы концерттер эгелээн. Хүндүс Хельсинкиниң парктарынга Аргентинаның, ГДР-ниң, Францияның, Цейлонуң ыраажылары, солистери, танцычылары ойнаан. Кежээ венгр балеттиң шиизи болгаш Москва консерваториязының оркестриниң симфония концерти эң улуг сонуургалды болдурган.

Фестиваль-биле чергелештир чордар ужурлуг алды музыка конкурстарының жюризиниң кежигүннери Хельсинкиде кээп турар. Москваның профессорлары Мстислав Ростропович биле Яков Флиер база совет ыраажы Галина Вишневская Хельсинки хоорайда туруп турар.

Спорт маргылдаалары эгелээн. Аныяктарның шуулганының залери Финляндияның шилиндек командазы биле Венгрияның «Татабанья» деп командазының аразынга бут бөмбүүнүң маргылдаазының түңнелин сорук кириишкин-биле уткаан. Финнер 11 метр черге шиткед-биле сөөлгү шиитпирлиг мячини киир тепкеш, 3:2 санга тиилээннер.

Культура бажыңынга гимнастчыларның эрттирген көргүзүглүг оюннары олурушканнарның улуг кичээнгейин бодунче хандырткан. Кежээ циркке штангистерниң делегей маргылдаазы эгелээн.

Фестивальдың делегей клуву, студентилерниң болгаш хол-шыдыраа клубтары ажыттынган. Воскресеньеде олимпий стадионга фестивальдың байырлалдыг ажыдыышкынынга белектелди төлээлер ол хүн дооскан.

КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелинде

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Айыыл чок чорук Чөвүлели Бурундиниң хаан күрүнезин болгаш Руанда Республиканы Каттышкан Нацилар Организациязының кежигүнүнге киирип алыр дугайында оларның билдириишкинин чугаалажып көрген.

Чөвүлелдиң хуралынга санал берген ССРЭ-ниң төлээзи П. Д. Морозов чаа африка күрүнелериң КНО-нуң кежигүнүнге хүлээп алыр дугайында саналды деткип, амгы үеде Бурундиниң болгаш Руанданың ёзулуг хамаарышпас чоруун хандырарының чүгүла чүүлү болза ол чурттарның девискээрлеринден даштыкы шериглерни август бирге чедир үндүрер дугайында Кол Ассамблеяның шиитпирлерин Бельгияның ёй-шаанда күүседири болур дээрзин демдеглээн. Совет төлээ Кол Ассамблеяның шиитпирлерин Бельгияның күүседирин негээн, Бурундиге болгаш Руандага бельги шериглерниң мооң соонгаар турары Африка диптке улуг кыжаныгны тургузуп турар деп айыткан.

КАР-ның болгаш Гананың төлээлери Кол Ассамблеяның шиитпирлерин Бельгияның херекке албайн турары-биле холбаштыр боттарының улустарының дүвүрээзинин илергейлээн. Румынияның төлээзи Хашигану Бурундиден болгаш Руандадан бельги шериглерни доп-дораан үндүрер дугайында ССРЭ-ниң, Гананың болгаш КАР-ның негелдезин деткээн.

Шаандагы хайгаарал девискээрлерде колонизаторларның «чаагай чоруун» чулчуруурун күзевээн бельги төлээлекчи Лориданның ол чурттардан даштыкы шериглерни үндүрер дугайында Кол Ассамблеяның шиитпирлериниң дугайын сагындырбааны мырыңай характерлиг. Бельги төлээлериниң ындыг туружу КНО-да африка болгаш азия чурттарның төлээлеринге кайгаашкынны болгаш дүвүрээзинни болдурган.

Ол чурттарның төлээлери Бельгияның хөделиишкиннерин Бурундиге болгаш Руандага бодунуң тергиилээшкинин чыданың дузазы-биле мөңгежидер дээр ээлчеглиг оралдажыышкын кылдыр көрүп турарлар.

Бурундини болгаш Руанданы КНО-нуң кежигүнүнге хүлээп алырын Кол Ассамблеяга сүмелээр деп шиитпирни Айыыл чок чорук Чөвүлели бир үн-биле хүлээп алган.

Голландияның ажылчы чоннары делегейниң улустарынга өлүмнүг айыылды чедирип турар ядролуг чепсектиң бүдүрүлгезинге болгаш оон шенелделеринге удурланып турар. Чуртта чыскаалдарны болгаш митингилерни эрттирип, тайбыңның походтарын организастап турар.

Чурукта: Тайбың кылажының киржикчилериниң майгыннарлыг лагери. СЭТА-ның фотохрониказы.

Испания демиселче кирген

Чээрби алды чыл бурунгаар, 1936 чылда аныяк Испания республикага дайынчыларының болгаш пулеметтарның даажы, бомбаларның частыышкыннары кыпсынчыг кылдыр диңмиреп үнген. Генерал Франкога баштаткан фашистиг үймээнчилер испан улустуң хосталгазынче болгаш демократияже чепсектиг халдаашкынны шак ынчаар эгелээни ол. Үймээнчилер-биле сүлчээлиг гитлерчи Германияның болгаш фашистиг Италияның араатанзыг шериглери ынчаарда чепсектиг холгаарлаашкынны эгелеп киреринге чүгле медээ манап, белен турган. Пиренейниң чартык ортулуунга хан төгүүшкүннүг хамааты дайыны эгелээн, үш дайын удаваанда испан улустуң фашизмге болгаш реакцияга удур национал-хосталгалыг дайыны кылдыр калбара берген.

Испанияның фронтуларындан ынчаардагы дайын медээлери бүгү делегейде кижилер хөй айларның дургузунда дүвүрээзин болгаш сагыш човаашкыны-биле дыңнап келген. Фашизмниң араатанзыг дерзии күштеринге удур республиканчы дайынчыларның Мадридтиң болгаш Барселонаның хаалаларынга, Гвадалахараның болгаш Хараменин чанынга, Эброга база Теруэльге маадырлыг демисели бүгү делегейниң күш ажылчы кижилериниң чорграалын болгаш магадаашкынын болдурган.

Ындыг болза-даа, ийи талалардың күштери мырынай-ла дең эвес болган. Гитлерниң болгаш Муссолиниң чоруктаны, дижинге чедир чепсегленген фашистиг шериглерниң дивизиялары Испания республиканың дайынчыларынга удур үймээнчилерниң талазынга киржип, чаалашканнар. Барыын чүктүң империалистиг күрүнелери «Испанияның иштики херектеринге холгаарлап киришпезиниң» туружун ээлеп, херек кырында фашистиг үймээнчилерге дузалап турганнар. Үш чыл эрткен сөөлүнде республиканың батальоннары хан төгүүшкүннүг тулчуушкуннарны чоорутпушаан, сөөлгү туруштарын каггаш чорур ужурга таварышкан. Фашизмниң караңгы дүмбей дүнези Испанияның кырынга дүшкен болгаш оон чонунга чижегдер чүве чок хилинчек-човулаңны, муң-муң патриоттарга өлүмнү таварыштырган.

Ындыг болза-даа, Испания республиканың дайынчыларының маадырлыг демисели халас барбаан. Делегейниң ийиги дайынының мурнуу чарыында фашизмниң Испанияга болгаш Европага калчаараашкынын ол маадырлыг демисел барык үш чыл дургузунда мөөндактап келген. Испанияның оолдарының болгаш кыстарының маадырлыг ол алдар-хавыязын депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен кажан-даа утпас.

Республика дээш маадырлыг тулчуушкуннуң эгелээн үезинден бээр 26 чылдар эрткен. Ол чурттуң дугайында, оон чонунуң болгаш маадырлыг ажылчын аңгызының дугайында бүгү делегейде ам база катап чугаалажып турар апарган. Испан улустуң шыдамыккай болгаш эрес-маадырлыг чоруунуң дугайында магадаан хөй санныг үнелээшкиннерни хөй чурттарның солуннарындан номчуп болур. Испаниядан ам дайын чорудулгаларының дугайында эвес, а аңгы тулчуушкуннарының дугайында медээлерниң кээп турары шын-на харын. Хөй чылдарның дургузунда ханныг өлүрүкчү болгаш кара-туразында аажылап келген үүлгедиглери дээш Франконуң фашистиг ёзу-чурумунуң харыылаар үези чоокшулап келгени дээрзин Барыын чүктүң эң-не реаксылыг буржуаз солуннары безин хүлээп көөр ужурга ам таварышкан — Испанияның пролетарнадының тулчуушкуннары ол хире күштүг болуп турар.

Астурияның маадырлыг дагжылары Испанияның ажылчын шимчээшкининиң төвүзүнде эң-не алдарлыг ажыл соксадыышкынын барык ийи айның дургузунда ургулчулеп келген, оларның алдарлыг үлегерин бүгү Испанияның шахтёрлары, Бискайяның болгаш Гипускоаның металлургтары, Барселонаның пөс-таавычылары, дагжылары, машина тудукчулары, Испанияның 24 можуларының янзы-бүрү мергежилдиг ажылчы чоннары эдергеннер.

Полицейжи дерзии хилинчектээшкиниң калбарган чери кылдыр хуулдурган чуртта, ажыл соксадыышкынын фашистиг хоойлулар хоругдаан болгаш ону күрүнеге удур кемниг херек кылдыр көрүп турар чуртта, кандыг-даа хосталга чок болгаш фашистиг диктатурага удур демисежип турар күштер бышкаргай апарган чуртта—эң-не бедүүн экономиктиг негелделерни камгалаар дээш массалыг калбак хемчеглерни организастаары безин кончуг нарын болгаш берге дээрзи билдингир. Каржы хоойлулар, шаажылаашкыннар болгаш хоругдаашкыннар тураа-даа, дайын сөөлүндеги чылдарда испан ажылчы чоннарның элээн хөй улуг демиселдери болгулаан. 1958 чылдың май 5-те, Национал эптежилгениң хүнүнде диктатурага удур демиселге каттыжарынче демократтыг күштерниң кыйгырган шимчээшкини, а ол ышкаш 1959 чылдың июнь 18-те фашистиг ёзу-чурумга удур национал тайбың ажыл соксадыышкынының үезинде удурланыышкын онза черни ээлеп турар. Ол дээрге, ниити дайзынга удур демиселче Франкога өжээнниг күштерни сырый каттыштырарының баштайгы оралдажыышкыннары болган.

Ынчалза-жок, сөөлгү айларның дургузунда Испанияда өскээн болуушкуннар боттарының хемчээлиниң, экономиктиг болгаш политиктиг ужур-дузазының талазы-биле ийи он ажыг чылдар бурунгаар чуртка болган болуушкуннардан ыракта артык болуп турар.

Астурияда «Николас» деп шахтаның ажылчыннары боттарының он алды эштерин ажылдан үндүргенинге удурланыышкын кылдыр бо чылдың апрель 7-де ажыл соксадыышкынын кылганнар. Франконуң эрге-чагырыглары ажыл соксатканнарны дүрген болгаш чиигн-биле чагыыш алырынга кордавышаан, ажылчыннарның ол демиселин баштайгы үеде шоолут-ла херекке албааннар. Ынчалза-жок, көстүп көрбээн болуушкун өөскүй берген. Испанияның соңгу чүгүнде шахтёрларның ол улуг эвес ажыл соксадыышкыны чонуң килениниң улуг чалгыы кылдыр бүгү чуртка дораан-на калбара берген. Ажыл соксадыышкыны каш-ла хүннер эрткен соонда чүгле Астурияның шахта крайын эвес, харын Леон, Гипускоа, Бискайя можуларының үлетпүр төптерин шыва алып, хаара тудуткан. Ажыл соксадыышкыннарының чалгыы хүн бүрүде чаа-чаа хоорайларны: Сарагосаны, Барселонаны, Валенсияны, Мурсияны, Сьюдад-Реальды, Бордованы, Кадисти болгаш үлетпүрнүң өске-даа төптерин шыва алган. Чартык миллион ажыг испан ажылчы чоннар ол ажыл соксадыышкыннарынга киришкен. Франконуң фашистиг ёзу-чуруму туруп келгениниң 23 чылдарының дургузунда ажылчы чоннарның ол хире күчүлүг демиселинге кажан-даа таваржып көрбээн.

Ажыл соксадыышкынныг калбак ол тулчуушкуннарның чылдагааны чүдел? Франкочу ханныг ёзу-чурумнуң ажылчы чоннарга таварыштырганы шыдажыр аргажок экономиктиг аар-берге байдал ол ажыл соксадыышкыннарының дөрт чылдагааннарының бирээзи болган. Испан ажылчы чоннарның чавыс турган ажыл төлевирин фашистиг чазак беш чыл бурунгаар улам кызырган. Амыдыралга эргежок чүгүла чүүлдерниң өртээ сөөлгү чылдарда чуртта ийи катап улгаткан. Испан экономиканы «сайзырадырының планы» дээр хоозун чүүлдү 1959 чылда хүлээп алган турган, ол «план» ажылчы чоннарның байдалын улам бак-сыраткан. Үе хемчегиниң түңнелинде испан ажылчыннар хөвүг немелде орулганы безин ап шыдавас апарган, мурнунда олар артык шак ажылдааны дээш база күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткени дээш эвээш-даа болза, төлевирни ап келгеннер.

«Апрельде болгаш майда Испанияга өскээн ажыл соксадыышкыннарының дөрт чылдагааны дээрге, чонуң аштаңгы чоруу болган» деп испан ажылчы чоннарның Бүгү-ниити профэвилелиниң чиңгине секретары Томас Италияның «Джустиция» деп бүржаа солунунуң корреспондентиңиге чоокта чаа медеглээн. Чартык миллион испан ажылчы чоннар хүнде чүгле 3—5 песет акшаны ажылдап ап турар, а чаңгыс килограмм хлебтиң өртээ 8 песет ажыг болганда, ындыг ажыл соксадыышкыннары болбайн барып шыдавас турган. Бедик ажыл төлевирлиг хөөр ажылчыннар безин боттарының ол шалыны-биле өг-бүлезин азырап шыдавас болуп турар. Ынчангаш ажыл соксатканнарның кол болгаш бирги негелдези ажыл төлевирин бедидер дугайында негелде болганы черле таварылга эвес.

Экономиктиг характерлиг ол негелде-биле чергелештир, испан ажылчы чоннар ажыл соксадыр эргени болгаш профэвилелдериниң хосталгазын хүлээп көөрүн база негээннер, ынчаарга ажыл соксадыр эргени 1939 чылда фашистиг эрге-чагырыглар күш чок болдурган болгай. Ажыл соксадыышкынныг тулчуушкуннар дораан-на политиктиг характерлиг апарган.

Хүн бүрүде калбарган ажыл соксадыышкынныг тулчуушкуннарны Франконуң чазаа күш-биле базарын оралдашкан. Аңгы тулчуушкуннарының одаа болган чурттуң соңгу чүгүнда үш можуларга: Астурияга, Гипускоага болгаш Бискайяга бүзээлээшкин байдалын май 5-те тургускан. Элээн каш ажылчын төптерже полицияның болгаш шеригниң күштелдирген отрядтарын чорудкан. Аңаа харыы кылдыр ажылчы чоннар боттарының демиселин улам күштелдиргеннер.

Испан ажылчы чоннарның дайынчы бедик сагыш-сеткили, тиилелгени чедип алырынга оларның чайгылыш чок шиитпирлии бо чылдың апрель-майда ажыл соксадыышкынныг тулчуушкуннарның онзагай чүүлү болган. Демиселдиң эң-не янзы-бүрү хевирлерин ажыл соксатканнар ажыглааннар, ол дээрге, ажыл соксадыышкынының бир киржикчилериниң өскелер солуур аргадан эгелээш, бүдүн-бүдүн районнарны хаара туткан бүгү-ниити ажыл соксадыышкынынга чедир демисел болган. Ажылчыннарның күчүлүг хуралдары болгаш чыскаалдары чурттуң хөй можуларынга болуп эрткилээн. Пуэртольяно хоорай ажыл соксатканнарның холунга херек кырында кирген турган.

Бодунуң хемчээлиниң болгаш узун хуусаалының талазы-биле кестип көрбээн ол демисел бодунуң үре-түңнелин берген. Чоңга деткиткен ажыл соксатканнарының сырый каттыжыышкынының болгаш дайынчы сагыш-сеткилиниң мурнунга Франконуң чазаа база бүдүрүлгелерде ужурга таварышкан. Хөй-хөй бүдүрүлгелерде ажылчыннар ажыл төлевирин бедидерин болгаш өске-даа негелделерин чедип алганнар. Ажылчыннарның тулчуушкуннарының мурнунда ышкаш ханныг шаажылалдың дузазы-биле базарын фашистиг чазак дидимээн. Ажылчын аңгының араатанзыг ёзу-биле көөр Франко болгаш оон чалчалары ажылчыннарның ажыл соксадыышкынының аңгы байдалдар турганга бораар болза, ол чорук национал ажыл соксадыышкынны, ёзулуг-ла тура халышкынны болдуруп, фашистиг диктатураның чайлаш чок өлүп дүжеринге чедирер дээрзин чоннуң ол ханныг дайзыннары билип турган.

Франко болгаш оон чазаа испан ажылчы чоннарның демиселин күш-биле базып шыдавас болгаш, тодаргай дужуп беришкени кылыр ужурга таварышкан. Оон-биле чергелештир Франконуң эрге-чагыргалары удур шавар халдаашкынче шилчиирин бо чылдың июньда оралдашкан. Можулар аразынга хостуг аргыжарын хоругдаан хоойлуну катап күштүг болдуруп, ажыглап эгелээннер. Оппозицияның чамдык буржуаз ажылдакчыларын чурттан шөлүп үндүрген. Испан улусту коргудар дээш америк болгаш испан ужар чүүлдүң «найыралдыг агаар шенелделерин» кады кылган. Ынчаарга, ажылчын шимчээшкиниң базарынга Франко америк «дузаламчыга» ыңанып турган.

Ындыг болза-даа, Испанияда байдал болгаш шаг-үе фашистиг диктатурага удур болган. Бүгү чуртка сөөлгү айларда калбарган ажыл соксадыышкынныг тулчуушкуннар болза, ажылчы чоннарның хосталгага ынаныышкынныг сагыш-сеткилиниң катап төрүттүнгениниң база быжыкканының тодаргай херечизи апарган. Чурттуң фашизмге удур болгаш демократтыг бүгү күштериниң чаңгыс эви фашистиг диктатурага удур демиселге каңналып, быжыгып турар.

Ажылчы чоннарның демиселин организастаарынга испан ажылчын аңгының алдарлыг авангарды — Испанияның Коммунистиг партиязы кайгамчык улуг рольду ойнаан. Чажыт байдалда демиселин ургулчулеп, фашистиг диктатураның калчаалыг истеп-сүрүүшкүннеринге таваржып турар Коммунистиг партия чүгле сый шаптырбаан эвес, харын калбак улус массаларның хүндүткелин база деткимчезин хүн бүрүде чедип ап турар. Демиселдиң чажыт болгаш ажык хевирлерин коммунистер холбаштырып ажыглавышаан, ажылчы чоннарның ортузунга боттарының салдар-хадавырын улам быжыглап турарлар.

Л. НИКИТИН.

Хан агыышкынының доктаадыры

Кижиниң мага-боду кандыг-даа байдал-биле балыгланганда хан чүгүрер дамырлар үрелир болгаш олардан хан агып туруп бээр. Үрелген дамырларның туруш байдалынга болгаш хемчээлинге хамаарыштыр хан агыышкыны янзы-бүрү болур. Көк дамырлар азы эң бичи дамырлар үрелгенде хан агыышкынының хемчээли шоолуг дыңзыг эвес, а чүрек дамырлары үрелгенде хан күштүг аттыгар. Ол дамырларның ханы чидиг кызыл өңнүг болгаш дамырак кара суг дег аттыгып чыдар болур.

Хан агыышкынының доктаадыры чүгле эмчиниң эвес, харын бүгү-де кижилерниң соңгаарладып болбас сорулгазы. Хан агыышкынындан качыгдаан кижиге таварышкан-на кижи аңаа дузалаар хүлээлгелиг. Ханның агыышкынының доктаадырын саададыр болза балыгланган кижи аар нарыылдаашкынга таваржып, чамдыкта оон улам өлүп-даа болур.

Хан агыышкынының эмнелге черлеринге кезер эмчилер шуут доктаадып шыдаар. Ону түр доктаадырын качыгдаан кижи боду азы оон чанынга турган кижилер боттандырар.

Даштыкы хан дамыры балыгланганда оон үрелген чериниң үстүнде шыңган эъди чүга, судал дамыры көстүп турар черден эргектер-биле сөөкке чыпшыр базып тургаш доктаадыр. Дамырны чаңгыс улуг эргек-биле азы ортаакы дөрт салаалар-биле бичии-даа кошкатпайн чыпшыр басса эки. Дамырларны балыгланган чериниң үстүнде тускай точкалардан: эгинниң улуг хан дамыры өжүн хавызынга үрелгенде — колдуктан; билек дамыры балыгланганда — шенек чүзүнден; чода дамыры үрелгенде—балдырдан; дөңмектиң улуг хан дамыры чарылганда бут дөзүнден чыпшыр базар.

Балыгланган чериниң үстүнде дамырларны тускай резина, пөс, хендир болгаш өскелер-биле-даа боорунуң аргазы-биле хан агыышкынын түр доктаадып база болур. Дамырын ынчаар боол каан кижини эмчиге доп-дораан чедирери чүгула, чүге дизе дамырны $1\frac{1}{2}$—2 шактан хөй үе дургузунда боогаут тургузуп болбас.

Тыва республиканың Санитар-чырыдыышкын бажыңы.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага онза өскерлиишкин чок, эвээш булуттарлыг хүн болур. Хат ой-тавындан дыңзыгынга чедер. Агаарның температуразы —27—32, а Кызылга—30—32 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Маадырның акызы» 10.10, 2.15 шактарда, «Өлүг дангына дугайында тоол» 12.00 шактарда, «Ол дүне» 4.15, 6.10, 8.05, 10.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кижи дужуп бербес» 11.15, 1.15 шактарда, «Федька» 3.15, 5.15, 7.15 шактарда, «Тамы ажылдыр шураашкын» 9.15 шактарда.

«ВОСТОК»: «Хемнер хүнге хереелденген черде» 5, 7, 9 шактарда, «Дөрт телээ сугнуң агымы-биле» 1, 3 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Ынакшылдың болчаа» 5, 7, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Солдат дугайында баллада» 2.30 шакта, «Шпессарт шивээзинде көстүүшкүннер» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ КИНОЭКРАННАРЫНДА

КОСМОНАВТ №...

деп кинону көрүңер.

Сценарийиниң авторлары: С. Лунгин, И. Нусинов. Режиссёр-тургузукчузу Тамара Лисициан. «Мосфильм» киностудиязы бүдүрүп үндүргеп.

1961 чылда Каа-Хем районнуң Сарыг-Сеп ортумак школазының 10-гу клазын доосканының дугайында Тожу Спирин Тажандаевич меңээ тывыскан № 404008 бышкан билигниң аттестады читкенинден ону күш чок болдуруп чарладым.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарьның болгаш харыысалгалыг дежурныйның 23-35, кодээ ажыл- агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал болгаш культура килдистериниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт килдизиниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00823. Чагыг № 2006. Культура министерствозунуң типографиязы.